

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Διοίκηση Επιχειρήσεων

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα, Αίτια, Συνέπειες και η Βιωσιμότητα.

Καρακουλάκη Ιωάννα

Επιβλέπων Καθηγητής:

Μαρκουλής Στέλιος

Μάιος 2016

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Διοίκηση Επιχειρήσεων

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα, Αίτια, Συνέπειες και η Βιωσιμότητα.

Καρακουλάκη Ιωάννα

Επιβλέπων Καθηγητής:

Μαρκουλής Στέλιος

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Διοίκηση Επιχειρήσεων από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2016

Περίληψη

Αδιαμφισβήτητα, η Ελλάδα διανύει μία από τις σπουδαιότερες περιόδους στην ιστορία της, σχετικά με την οικονομία. Σε μεγάλο βαθμό επικινδυνότητας, το φαινόμενο έχει επηρεάσει τη χώρα καθώς και κάθε πολίτη αυτής. Η κρίση δεν αποτελεί πρόβλημα μόνο οικονομικό αλλά και κοινωνικό. Η εργασία αυτή έχει σκοπό να αναλύσει τους λόγους, τα αίτια για τα οποία η Ελλάδα βρέθηκε σε αυτή τη δύσκολη κατάσταση, σε τί οφείλεται η συσσώρευση του δημόσιου χρέους και πώς η παγκόσμια κρίση ξεκίνησε, άγγιξε την Ελλάδα και την επηρεάζει μέχρι σήμερα. Επιπλέον, αναφέρεται στις δυσάρεστες συνέπειες που προκάλεσε αυτή ως προς το θεσμό της οικονομίας και της κοινωνίας. Τέλος σημειώνονται τρόποι, με τους οποίους θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο στην Ελλάδα και να επανέλθει η ανάκαμψη. Στόχος της εργασίας είναι να δώσει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να ενημερωθεί για την παγκόσμια, ευρωπαϊκή και κατ' επέκταση ελληνική κρίση αλλά και τη γενικότερη κατάσταση των Ελλήνων πολιτών.

Summary

It is an undeniable fact that Greece is currently going through one of the most crucial periods of its history with regard to the economy. The whole country has been seriously affected as well as every single citizen. The financial crisis though, is not only a political issue but a major social problem as well. This thesis aims to analyze the reasons which brought Greece into this difficult situation, as well as to discuss how the global economic crisis begun and how it infected Greece until today. Moreover, in this thesis the consequences of the crisis are discussed, as well as their devastating effects on the economy and the society.

Finally, some suggestions on how to deal with this crisis are made in order to assist Greece “-heal her wounds” and gradually move to prosperity. The main goal of this thesis is to give the opportunity to the reader to acquire information about the Global, European and Hellenic crisis, as well as about the current situation of Greek citizens.

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Summary	5
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο 1ο	
1.1 Η ετοιμολογία της λέξης «κρίση».....	8
1.2 Η έννοια του όρου «οικονομική κρίση».....	9
1.3 20 ^{ος} αιώνας.....	10
1.4 Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση.....	12
1.5 Έως το 2007.....	14
1.6 Η οικονομική κρίση πλησιάζει στην Ελλάδα.....	16
Κεφάλαιο 2ο	
2.1 Η Ελληνική πραγματικότητα.....	17
2.2 Συσσώρευση του Δημόσιου χρέους.....	20
2.3 Η Ελλάδα είναι υπερχρεωμένη στους ξένους.....	20
2.4 Φοροδιαφυγή, οι επιπτώσεις της και η αντιμετώπισή της.....	24
Κεφάλαιο 3ο	
3.1 Αίτια οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.....	26
3.2 Ανταγωνιστικότητα.....	30
Κεφάλαιο 4ο	
4.1 Το ευρώ.....	32
4.2 Οι εξωτερικές ανισορροπίες και το ευρώ.....	34
4.3 Το ευρώ, ο πυρήνας και η περιφέρεια.....	35

4.4 Οι οικονομικές αδυναμίες.....	37
Κεφάλαιο 5^ο	
5.1 Οι συνέπειες της κρίσης.....	42
5.2 Κλάδοι της οικονομίας με μεγάλη ζημία στην Ελλάδα.....	43
5.3 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην κοινωνία.....	44
5.3.1 Η ανεργία.....	46
5.3.2 Το κατά κεφαλήν εισόδημα.....	46
5.3.3 Η εγκληματικότητα.....	48
5.3.4 Η υγεία και η συμπεριφορά των ατόμων.....	48
5.3.5 Η εκπαίδευση.....	49
5.3.6 Οι ελληνικές επιχειρήσεις και η κρίση.....	49
Κεφάλαιο 6^ο	
6.1 Η ανάκαμψη από τη Διεθνή Οικονομική κρίση.....	52
6.2 Τρόποι βιωσιμότητας της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.....	52
6.3 Η σημασία της ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα.....	56
6.4 Τρόποι για να καταστεί περισσότερο ανταγωνιστική η ελληνική οικονομία.....	56
Κεφάλαιο 7^ο	
7.1 Εισαγωγή.....	58
7.2 Καθορισμός των ερευνητικών στόχων.....	58
7.3 Σχεδιασμός του ερωτηματολογίου.....	58
7.4 Περίοδος και διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας.....	59
7.5 Παρουσία του ερωτηματολογίου.....	59
7.6 Συμπεράσματα ερωτηματολογίου.....	70
Κεφάλαιο 8^ο	
8.1 Συμπεράσματα- Επίλογος.....	72

Παράρτημα.....	74
Βιβλιογραφία.....	78

Εισαγωγή

Η εργασία δημιουργήθηκε με σκοπό την ανάλυση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Θα αναφερθούν τα αίτια που οδήγησαν στο φαινόμενο, τα χαρακτηριστικά της και οι συνέπειες που σήμερα καλούνται να υποστούν οι Έλληνες πολίτες. Με τον όρο οικονομική κρίση ορίζουμε « το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν μία δραστηριότητα, την ονομάζουμε οικονομική, αναφερόμαστε σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη» (Κουφάρης, 2010). Η οικονομική κρίση αποτελεί τη φάση της καθόδου ενός κράτους, όταν δηλαδή η οικονομία του συνέχεια συρρικνώνεται .

Σημαντικό μέρος αυτής της εργασίας θα αποτελέσει η έρευνα και μελέτη των τρόπων βιωσιμότητας του προβλήματος σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερωτηματολογίων.

Σκοπός της εργασίας είναι η ανακάλυψη και αναφορά των αιτιών που οδήγησαν στην οικονομική κρίση τα τελευταία χρόνια, τα οποία μπορούν να αντλούνται από την πολιτική, την οικονομία ή την κοινωνία γενικότερα.

Σύμφωνα με τα αίτια από τα οποία προήλθε και τα χαρακτηριστικά της θα πραγματοποιηθεί έρευνα σχετικά με τις συνέπειες του φαινομένου στους Έλληνες του σήμερα, πόσο έχει επηρεάσει τις επιχειρήσεις, το δημόσιο τομέα και τους απλούς πολίτες.

Επίσης, πραγματοποιήθηκε μελέτη για διάφορα εναλλακτικά σχέδια που θα μπορούσαν να αποτελέσουν λύση στο μεγάλο αυτό πρόβλημα.

Αρχικά η έρευνα έγινε για να διαπιστωθούν τα αίτια που οδήγησαν στο φαινόμενο. Τα ερωτήματα είναι σχετικά με το αν τα αίτια αναφέρονται σε οικονομικά λάθη του παρελθόντος ή πολιτικά ή ακόμη και κοινωνικά ή ακόμη και συνδυασμός όλων αυτών.

Ένα βασικό ερώτημα αποτελεί το ενδεχόμενο βιωσιμότητας και οι διάφοροι τρόποι ώστε να γίνει εφικτό. Η αναγκαιότητα της έρευνας προκύπτει αρχικά από την ανακάλυψη του βαθύτερου νοήματος,

της ουσίας του προβλήματος. Πότε και πώς πραγματικά ξεκίνησε η κρίση στην Ελλάδα, πώς πήρε τέτοιες διαστάσεις και αν υπάρχουν λύσεις.

Το φαινόμενο έχει επηρεάσει τους Έλληνες κάθε ηλικίας από τους μαθητές που σχεδιάζουν το μέλλον τους και τις σπουδές τους στο εξωτερικό, τους επιστήμονες που αναζητούν εργασία εκτός και τους μεγαλύτερους που προσπαθούν να επιβιώσουν. Το πρόβλημα έχει επεκταθεί σε όλους τους τομείς και επιζητεί εναλλακτικές λύσεις.

Η έρευνα έχει διεξαχθεί με ερωτηματολόγια που έχουν δοθεί σε Έλληνες διαφόρων ηλικιών προκειμένου να συγκεντρωθούν τα ποσοστά σχετικά με τα αίτια και που αποδίδονται, τις συνέπειες και τις λύσεις και να γίνει στατιστική ανάλυση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Η ετοιμολογία της λέξης «κρίση»

Η παγκόσμια οικονομία στην σημερινή εποχή πλήττεται από μια κρίση κυρίως χρηματοοικονομική με πολύ μεγάλη έκταση, η οποία βέβαια και αναπόφευκτα, επηρεάζει και την Ελλάδα. Βέβαια, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι πολλές χώρες έχουν πλέον εξέλθει της κρίσεως. Σημαντικό θα ήταν όμως να δοθεί ο όρος της οικονομικής κρίσης.

Η λέξη «κρίση» συναντάται κυρίως στην ιατρική επιστήμη, ο άνθρωπος βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης λόγω κάποιας δυσλειτουργίας του οργανισμού του. Η ίδια λέξη συναντάται στην Ιστοριογραφία αναφερόμενη όχι σε ασθενείς αλλά σε πολιτισμούς που βρίσκονται σε μια κατάσταση κατάρρευσης. Ο Ηρόδοτος μιλά ανοιχτά για την κρίση της βασιλείας μεταφερόμενη από γενιά σε γενιά, ως κληρονομιά, η οποία οδήγησε πολύ αργότερα στην ανάπτυξη της πόλης- κράτους. Χρησιμοποιήθηκε επίσης ο όρος από τους Πέρσες ως μια περίοδο "κρίσης" το 545π.Χ.

Στην πολιτική επιστήμη πολύ αργότερα περίπου το 16^ο αιώνα συναντάται ο όρος για κάποιες - δυσλειτουργίες πολιτικών θεσμών και από εκεί ο Μαρξ τον 19^ο αιώνα τον χρησιμοποίησε, στην οικονομική επιστήμη πλέον, για να χαρακτηρίσει την "αρρώστια" της οικονομίας με καταστροφή των παραγωγικών δυνάμεων.

1.2 Η έννοια του όρου « οικονομική κρίση»

Με τον όρο οικονομική κρίση ορίζουμε « το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν λέμε οικονομική δραστηριότητα αναφερόμαστε σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα

τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη» (Κουφάρης, 2010)¹. Η οικονομική κρίση αποτελεί τη φάση της καθόδου ενός κράτους, όταν δηλαδή η οικονομία του συνέχεια συρρικνώνεται.

Παρατηρούνται οικονομικές διακυμάνσεις ή αυξομειώσεις σε μια οικονομία ή αλλιώς οικονομικοί κύκλοι όπως ονομάζονται. Από διάφορες στατιστικές κατά τη διάρκεια πολλών ετών έχει διαπιστωθεί ότι οι οικονομικοί κύκλοι έχουν διάρκεια περίπου 7 έως 11 έτη (European Commission, 2009).

Στο παρελθόν ο όρος θα μπορούσε να αναφερθεί σε αποτυχημένες οικονομικές προσπάθειες των ανθρώπων ή σε παραγωγή αγαθών που καταστρέφονταν. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και της τεχνολογίας ο όρος αντιστοιχεί σε παραγωγή προϊόντων, υπεράριθμων ίσως για τα οποία δεν υπάρχει η αντίστοιχη ζήτηση από το κοινό λόγω ανεργίας, έλλειψη εισοδήματος ή άλλα αίτια.

1.3 20^{ος} αιώνας

Ο 20^{ος} αιώνας ήταν ο αιώνας με τις περισσότερες κρίσεις, αρχίζοντας με το Κραχ της «Μαύρης Τρίτης» όπως την χαρακτήρισαν το 1929 το οποίο οδήγησε τις ΗΠΑ και την παγκόσμια οικονομία σε τεράστια Ύφεση. Το αποτέλεσμα αυτής ήταν η κατάρρευση χιλιάδων επιχειρήσεων και επενδύσεων και τον αφανισμό περιουσιών σε λίγες μόνο ημέρες. Χρειάστηκαν περίπου 25 χρόνια για να φτάσει τα επίπεδα του 1929 ο χρηματιστηριακός δείκτης Dow Jones. Οι οικονομικές επιπτώσεις ήταν εκατομμύρια άνεργοι, χιλιάδες κλειστές επιχειρήσεις, κλείσιμο μεγάλου αριθμού τραπεζών, αυτοκτονίες και γεωργοί να χάνουν τα σπίτια τους (Δημήτρης Ψαραδέλλης, 2007).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 εμφανίστηκαν δύο πετρελαϊκές κρίσεις. Έτσι παρουσιάστηκε το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού, η συνύπαρξη δηλαδή της αυξημένης ανεργίας και του πληθωρισμού. Ως επίσημη ημερομηνία της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης αναφέρεται η 17 Οκτωβρίου 1973 όταν τα μέλη του οργανισμού Αραβικών χωρών Εξαγωγών πετρελαίου Οργανισμού Αραβικών Πετρελαιοπαραγωγών Κρατών (OPEC) ανακοίνωσαν τη διακοπή συνεργασίας και προμήθειας πετρελαίου σε χώρες που υποστήριζαν το Ισραήλ (οι χώρες αυτές ήταν οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοι τους σε Ιαπωνία και Δυτική Ευρώπη) στη διαμάχη που είχε με τη Συρία και την Αίγυπτο.

Ενώ, παράλληλα τα μέλη του Οργανισμού Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών (OPEC) εκμεταλλεύτηκαν την επιρροή τους στον καθορισμό της τιμής του πετρελαίου και έτσι η τιμή αυξήθηκε παγκοσμίως. Σε τεράστιες αυξήσεις τιμών, οι οποίες ήταν κατασταλτικές για την οικονομία οδήγησε ο κυρίαρχος ρόλος του OPEC ως παγκόσμιου προμηθευτή.

Βέβαια, το θετικό γεγονός που προέκυψε ήταν, ότι λόγω των υψηλών τιμών του πετρελαίου ανακαλύφθηκαν νέοι δρόμοι για αναζήτηση ενέργειας, στην Αλάσκα, την Κασπία θάλασσα και τον Καύκασο.

Η επόμενη μεγάλη κρίση συναντάται το 1973 με 1974 με την απόφαση του Προέδρου Νίξον να εγκαταλειφθεί η μετατρεψιμότητα του δολαρίου σε χρυσό (Σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών Bretton Woods). Οι βασικοί δείκτες των χωρών G7 παρουσίασαν μια μείωση περίπου 43% (The Wall Street Journal, 2007).

Το 1979, έξι χρόνια μετά συγκεκριμένα, ακολούθησε η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση. Ξεκίνησε στις ΗΠΑ στον απόηχο της ιρανικής επανάστασης. Το Ιράν μετά από την κρίση και την κυβέρνηση που ανέλαβε τότε ήταν ασυνεπείς στις υποχρεώσεις του σχετικά με τις εξαγωγές πετρελαίου με αποτέλεσμα να εκτοξευθούν και πάλι οι τιμές στα ύψη.

Το 1987 το Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης σημείωσε μία σημαντική πτώση με αποτέλεσμα την απώλεια δισεκατομμυρίων δολαρίων, παρασύροντας τα ευρωπαϊκά και ιαπωνικά χρηματιστήρια. Με την πτώση όλοι πουλούσαν μετοχές και κανένας δεν αγόραζε με μεγάλη ζημία στο χρηματιστήριο. Η κρίση ήταν όμως σχετικά μικρή και γρήγορα ξεπεράστηκε, για πρώτη φορά όμως φάνηκε πως τα χρηματιστήρια παγκοσμίως αλληλοεπηρεάζονται.

Η επόμενη περίοδος κρίσης αφορά την Νοτιοανατολική Ασία κυρίως τη Ρωσία αλλά και τη Βραζιλία τη διετία 1997-1998. Η Ρωσία ανέστειλε την εξόφληση κρατικών ομολόγων μονομερώς το καλοκαίρι του 1998 βυθίζοντας τις αγορές.

Στα τέλη της δεκαετίας του '90 η αποτίμηση των μετοχών εταιριών του Ίντερνετ είχε κορυφωθεί, χωρίς αυτή να υποστηρίζεται από την ανάλογη κερδοφορία των εταιριών. Έτσι, το Μάρτιο του 2000 έσκασε η «φούσκα» προκαλώντας απώλειες που έφτασαν εως και το 78%. Έτσι, οι επενδύσεις πάγωσαν σε μεγάλο βαθμό, οι οικονομίες προσγειώθηκαν και το χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη έδωσε τη χαριστική βολή.

Επειδή η οικονομία της Αμερικής προσγειώθηκε, η FED έριξε τα επιτόκια σε πολύ χαμηλά επίπεδα, γεγονός που κατέστησε το δανεισμό ελκυστικό. Αυτό αποτέλεσε μία από τις αιτίες της κρίσης του 2007-2008.

1.4 Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση

Η παγκόσμια κοινότητα από το 2007 βρίσκεται αντιμέτωπη με μια μεγάλης έντασης οικονομική κρίση, η οποία ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και ειδικότερα από το τραπεζικό σύστημα και την αδυναμία εξόφλησης στεγαστικών δανείων και σύντομα εξαπλώθηκε. Αρχικά επηρέασε τις ανεπτυγμένες χώρες και στη συνέχεια ολόκληρο τον κόσμο, με επίκεντρο τις επιχειρήσεις και το τραπεζικό σύστημα. Σύμφωνα με το διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η κρίση μεταφέρθηκε με σφοδρότητα στην πραγματική οικονομία, με αποτέλεσμα την ύφεση και την πτώση της απασχόλησης (Birdsall, 2009). Οι χώρες αντέδρασαν άμεσα λαμβάνοντας μέτρα κατά της κρίσης με κοινό στόχο την κινητοποίηση των επενδύσεων, τη βελτίωση της ρευστότητας και τη συγκράτηση της απασχόλησης.

Το Δεκέμβριο του 2008 στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατατέθηκε το σχέδιο για την αντιμετώπιση της κρίσης. Το σχέδιο αφορούσε κοινές στρατηγικές και μακροπρόθεσμους στόχους ως βασικό χαρακτηριστικό για την τόνωση της αγοράς, την στήριξη των επιχειρήσεων και της απασχόλησης. Κύριος άξονας για την αντιμετώπιση της κρίσης είναι η αύξηση της ρευστότητας στην οικονομία, ώστε να τονωθεί η προώθηση επενδύσεων και η ζήτηση για να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης.

Η ύφεση του 2008 είναι αποτέλεσμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007 στη διεθνή κοινότητα. Ο τραπεζικός κλάδος, ο ασφαλιστικός, ο κτηματομεσιτικός, το εμπόριο, οι αυτοκινητοβιομηχανίες και άλλοι, είναι οι κλάδοι που κυρίως επλήγησαν και τα αποτελέσματα τους έγιναν αμέσως εμφανή με υποτίμηση νομισμάτων, αύξηση της ανεργίας και πληθωριστικές πιέσεις.

Η κρίση του 2008 μπορεί να λάβει τον τίτλο της χειρότερης παγκόσμιας κρίσης μετά το μεγάλο Κράχ το 1929 στις ΗΠΑ. Τα σημάδια της έγιναν ορατά από το 2006 με τη «φούσκα» των ακινήτων, αλλά αναγνωρίστηκε παγκοσμίως το Σεπτέμβριο του 2008.

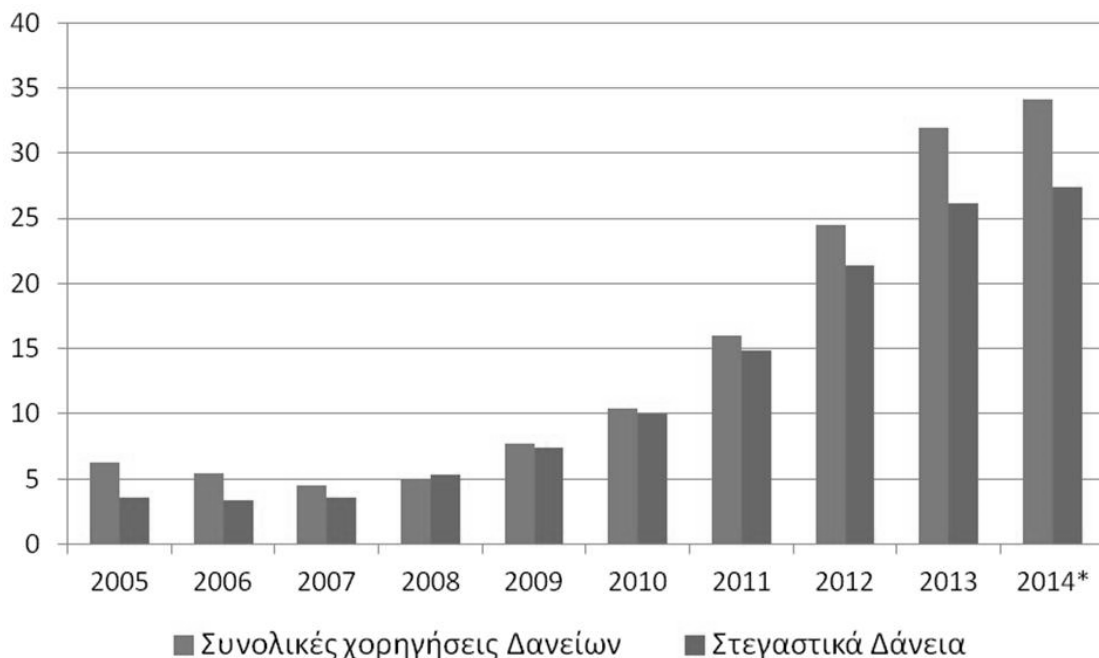
Τρεις ήταν οι βασικοί παράγοντες που συντέλεσαν για την ανάπτυξη της κρίσης:

- Η εξάπλωση των στεγαστικών δανείων, χορήγηση δανείων σε νοικοκυριά χωρίς εγγυήσεις και σε νοικοκυριά που σε διαφορετικές περιπτώσεις δε θα έπρεπε να έχουν λάβει δάνειο λόγω αδυναμίας αποπληρωμής. Το ίδιο συνέβει και στην Ελλάδα όπως φαίνεται στο διάγραμμα. Οι τράπεζες με τη σειρά τους διευκόλυναν τα νοικοκυριά, παρέχοντας χαμηλά επιτόκια για τα πρώτα κυρίως χρόνια και μη εξετάζοντας τη δυνατότητα αποπληρωμής του δανείου με τη μόνη εγγύηση μια αναμενόμενη αύξηση στην τιμή της κατοικίας.

- Η μεγάλη «φούσκα» στις τιμές των ακινήτων, ξεκινώντας από τις ΗΠΑ, επικρατούσε μια υπερκατανάλωση στην αγορά ακινήτων με αποτέλεσμα οι η ζήτηση να κορυφώνεται και οι τιμές να ανεβαίνουν στα ύψη χωρίς να αντιστοιχούν στην πραγματικότητα.
- Οι τράπεζες μετέφεραν το ρίσκο των ισολογισμών τους στο κοινό μέσω τιτλοποιήσεων¹, πιο συγκεκριμένα, τίτλοι με συγκριτικά μεγάλες τότε αποδόσεις που αγόραζαν οι επενδυτές αγνοώντας τον κίνδυνο. Οι τίτλοι αυτοί έδιναν στις τράπεζες τη ρευστότητα που χρειαζόταν ώστε να δανείζει άφοβα σε μη φερέγγυους δανειολήπτες.

Τιτλοποίηση¹: ονομάζεται η έκδοση τίτλων (π.χ. ομολογιών) που βασίζονται στις ταμειακές ροές που απορρέουν από τα στοιχεία του Ενεργητικού μιας οντότητας (π.χ. δάνεια μιας τράπεζας), των οποίων τίτλων η αποπληρωμή καλύπτεται από την ταμειακή ροή που δημιουργούν τα ίδια τα δάνεια με την αποπληρωμή τους.

Σημείωση: Τα στοιχεία για το 2014 αφορούν στο πρώτο εξάμηνο του έτους.

Ποσοστό Δανείων σε Καθυστέρηση ως Ποσοστό του Συνόλου των Δανείων

Πηγή: ΤτΕ, Διάγραμμα 1.

1.5 Έως το 2007

Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος και η ταχύτητα με την οποία η κρίση αυτή εξαπλώθηκε θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ορισμένα χαρακτηριστικά. Φάνηκε ιδιαίτερα χαλαρή η νομισματική πολιτική της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας των ΗΠΑ για μεγάλο χρονικό διάστημα, η οποία και ευθύνεται για την υπερβολική ρευστότητα που κυριάρχησε στην αγορά και την εμφάνιση ανισορροπιών. Οι συμμετέχοντες οδηγήθηκαν στην ανάληψη υψηλών κινδύνων, παρασύροντάς τους τα χαμηλά επιτόκια και οι χαμηλές αποδόσεις των επενδύσεων, χωρίς να σταθμίσουν αυτούς τους κινδύνους.

Το ισχύον ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργούσε δίνοντας στις τράπεζες τη δυνατότητα να ομαδοποιούν και να τιτλοποιούν τα μεμονωμένα δάνεια. Οι εποπτικές αρχές δεν αντιλήφθηκαν την παραβίαση του ρυθμιστικού αυτού πλαισίου που διέπει τη χρηματοπιστωτική αγορά. Οι διαχειριστές των κεφαλαίων αναλάμβαναν συνεχώς καινούριους και περισσότερους κινδύνους, λόγω της υψηλής ρευστότητας που είχαν στη διάθεσή τους. Οι τράπεζες προχώρησαν σε έκθεση προϊόντων εκτός ισολογισμού για το μετασχηματισμό του χαρτοφυλακίου. Ενώ ήταν φανερή η παραβίαση του ρυθμιστικού πλαισίου, οι εταιρίες αξιολόγησης με τα συστήματα διαχείρισης κινδύνου στην αξιολόγηση των προϊόντων και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων παρουσίασαν επιτυχία του συγκεκριμένου μοντέλου.

Η έναρξη της κρίσης τοποθετείται στο καλοκαίρι του 2007 όπου παρατηρήθηκε μία ξαφνική αναστροφή στη συνεχή αύξηση των τιμών των ακινήτων και η κρίση στα δάνεια υψηλού κινδύνου. Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα άρχισαν να κλονίζονται καθώς τα προϊόντα τους παρόλο που είχαν βαθμολογηθεί με άριστα (AAA) από τις διάφορες εταιρίες αξιολόγησης πιστοληπτικού κινδύνου ήταν βασισμένα σε συμβάσεις οι οποίες ήταν επισφαλείς. Οι εποπτικές αρχές των ΗΠΑ δεν προχώρησαν σε έγκαιρη διάγνωση του προβλήματος με τον κατάλληλο συντονισμό. Η κρίση έτσι, δεν άργησε να φτάσει και στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού με πρώτο θύμα την Northern Rock τράπεζα του Ηνωμένου Βασιλείου το Σεπτέμβριο του 2007 αλλά και Γερμανικές, Γαλλικές και Ελβετικές τράπεζες.

Στις ΗΠΑ το 2008 όμως η πέμπτη μεγαλύτερη τράπεζα επενδύσεων Bear Stearns λίγο πριν την πτώχευση και για την αποφυγή της εξαγοράστηκε από την JP Morgan με τη βοήθεια του αμερικανικού δημοσίου και της Κεντρικής Τράπεζας. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα για να δείξουν οι αμερικανικές αρχές ότι είναι έτοιμες να δράσουν και έχουν λάβει τα μέτρα τους για να αποτρέψουν κάθε συστημικό κίνδυνο στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Αυτή η κίνηση κάλυψε προσωρινά το πρόβλημα και επικράτησε για λίγο ένα κλίμα ευφορίας, όμως δε θα αργούσε να βγεί στην επιφάνεια ότι η παγκόσμια οικονομία είχε να αντιμετωπίσει πλέον δύο γεγονότα και την χρηματοπιστωτική κρίση αλλά και μια συνεχή άνοδο των τιμών των εμπορευμάτων, του πετρελαίου, των τροφίμων και τις γενικότερες ανισορροπίες στην αγορά λόγω της χαλαρής νομισματικής πολιτικής στις τιμές των κατοικιών που προκλήθηκαν όχι μόνο στην Αμερική αλλά και σε πολλές χώρες της Ευρώπης και φυσικά στην Ελλάδα.

Διαπιστώθηκε έτσι, ότι το ισχύον ρυθμιστικό πλαίσιο με τη συχνή παραβίασή του, ήταν ακατάλληλο και ότι οι εταιρίες αξιολόγησης πιστοληπτικού κινδύνου εξυπηρετούσαν κάποια συμφέροντα. Παράλληλα υπήρξε μία ξαφνική τάση των επενδυτών για αναζήτηση "ασφαλών" επενδύσεων, κάτι το οποίο προκάλεσε χάος στις αγορές αλλά και στις οικονομίες. Το «σοκ» ήταν πλέον διπλό, η χρηματοπιστωτική κρίση, αλλά και η αύξηση στις τιμές των εμπορευμάτων.

1.6 Η οικονομική κρίση πλησιάζει την Ελλάδα.

Τα γεγονότα στην Αμερική ήταν αυτά που πυροδότησαν την κρίση του χρέους αλλά και την τραπεζική κρίση στην Ευρώπη. Η επιβράδυνση στην αμερικανική οικονομία καθιστούσε αδύνατον οι Αμερικανοί ιδιοκτήτες να μπορέσουν να αποπληρώσουν τα δάνεια τους. Με αποτέλεσμα οι τράπεζες να χάνουν χρήματα.

Οι επενδύσεις των ευρωπαϊκών τραπεζών στην αμερικανική αγορά ήταν μεγάλες και το πλήγμα ήταν ισχυρό. Οι τράπεζες των χωρών της Γαλλίας, Γερμανίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Ιρλανδίας, Ελβετίας, Βελγίου, Ολλανδίας αλλά και της Δανίας για να αποφύγουν τη χρεοκοπία ζήτησαν βοήθεια. Οι τράπεζες στην Ιρλανδία δεν τα κατάφεραν και το κράτος βρέθηκε στο χείλος του γκρεμού, με αποτέλεσμα οι υπόλοιπες χώρες της ΕΕ να χορήγησουν οικονομική βοήθεια.

Το 2009, το μεγάλο πρόβλημα των τραπεζών άρχισε να μετατρέπεται σε πρόβλημα των ίδιων των κρατών της Ευρώπης, διότι ορισμένες χώρες δε θα μπορούσαν να διασώσουν τις τράπεζές τους που αντιπετώπιζαν προβλήματα.

Οι επενδυτές έδωσαν την προσοχή τους στην οικονομική κατάσταση κάθε κράτους, ενώ στην Ελλάδα η οικονομία ήδη βρισκόταν σε πολύ άσχημη κατάσταση και οι διάφορες κυβερνήσεις είχαν συσσωρεύσει χρέη που ξεπερνούσαν το μέγεθος της οικονομίας κατά το διπλάσιο, έτσι άρχισε να υποβάλλεται σε αυστηρούς ελέγχους.

Το συμπέρασμα είναι ότι αυτό που ξεκίνησε αρχικά ως τραπεζική κρίση με γρήγορους ρυθμούς μετατράπηκε σε κρίση δημόσιου χρέους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1 Η Ελληνική πραγματικότητα

Γενικά στοιχεία για την Ελλάδα

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Τράπεζας Της Ελλάδας για το 2011, η οικονομία της Ελλάδας ήταν η 34^η μεγαλύτερη στον κόσμο με ακαθάριστο εγχώριο προϊόν 299 δις \$ και στην Ευρώπη των 27 χωρών-μελών στη θέση 15.

Η οικονομία της Ελλάδας κινείται γύρω από τον τομέα των υπηρεσιών, τη βιομηχανία αλλά και τη γεωργία που αγγίζει μόλις το 3,0% της εθνικής παραγωγής. Σημαντικό κομμάτι της οικονομίας αποτελεί ο τουρισμός με νέο ρεκόρ το έτος 2015 με 26 εκ. επισκεπτών σύμφωνα με το ΣΕΤΕ, αυξημένο κατά δύο εκατ. από την προηγούμενη χρονιά. Κατατάχθηκε στην 31^η θέση ανάμεσα σε 141 χώρες του κόσμου στο δείκτη ταξιδιωτικής και τουριστικής ανταγωνιστικότητας. Ακόμη, η ελληνική εμπορική ναυτιλία είναι η μεγαλύτερη στον κόσμο.

Το 1979 η Ελλάδα εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή κοινότητα, ολοκληρώνοντας τη διαδικασία το 1982, ενώ το 2001 υιοθετήθηκε το ευρώ ως ενιαίο νόμισμα αντικαθιστώντας την ελληνική δραχμή.

Λόγω της οικονομικής κρίσης τα ποσοστά ανάπτυξης από το 2008 και μετά είχαν αρνητικό πρόσημο ξεκινώντας από -0,2% το 2008, ενώ το 2011 ήταν -6,9%. Η κρίση του δημόσιου χρέους το 2011 ανήλθε σε 165,3% του ΑΕΠ και μετά από τη διαπραγμάτευση του 2012 σε 170,7%.

Καθαρό χρέος της κυβέρνησης (2000-2012) σύμφωνα με τη eurostat	
Έτος	% του ΑΕΠ
2000	103,441%
2001	103,716%
2002	101,66%
2003	97,444%

2004	98,862%
2005	101,185%
2006	107,33%
2007	107,448%
2008	112,622%
2009	128,952%
2010	144,55%
2011	165,412%
2012	170,731%

Πηγή: Eurostat, Πίνακας 1.

2.2 Συσσώρευση του Δημόσιου χρέους.

Υπάρχει σημαντική διαφορά ανάμεσα στο χρέος και στο έλλειμμα. Η κυβέρνηση κάθε χρόνο έχει έσοδα από φόρους και δαπάνες από καταβολή μισθών, επιδομάτων, κ.τλ. Αν αυτές οι δαπάνες είναι μεγαλύτερες από τα έσοδα τότε παρατηρείται έλλειμμα και είναι αναγκαίος ο δανεισμός. Έτσι δημιουργείται το χρέος. Αν η κυβέρνηση κάθε χρόνο αναλαμβάνει χρέος και προχωρά σε δανεισμό, αυτό συσσωρεύεται και αυξάνεται περαιτέρω. Η σχέση χρέους και ελλείματος είναι αμφίδρομη, το έλλειμμα μεγαλώνει το συσσωρευμένο χρέος, ενώ το χρέος μεγαλώνει το έλλειμμα του έτους διότι οι αυξανόμενες πληρωμές των τόκων του δανείου αποτελούν δαπάνη του τρέχον έτους και έτσι αυξάνεται το έλλειμμα.

Δεκαετία	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09
Δημόσιο έλλειμμα % του ΑΕΠ	-0,6	1,2	8,1	8,4	5,9

Δημόσιο έλλειμμα πηγή: ΟΟΣΑ, Πίνακας 2

Αναλυτικότερα, τις δεκαετίες του 1960 και 1970, ουσιαστικά η κυβέρνηση ισοσκελίζε τις δαπάνες με τα έσοδα και υπήρχε κάποια σταθερότητα. Το 1980 όμως και μετά το έλλειμμα αυξάνεται με

ποσοστό 8,1% του ΑΕΠ κάθε χρόνο της δεκαετίας παραμένοντας στα ίδια επίπεδα και τις επόμενες δεκαετίες.

Το δημόσιο χρέος επηρεάζει την οικονομία.

Δεκαετία	1970-79	1980-89	1990-99	2000-09
Κατανάλωση %επί του ΑΕΠ	77,2	85,1	90,1	88,8
Επενδύσεις ως % επί του ΑΕΠ	30,7	23	20,6	22,6

Κατανάλωση και επενδύσεις πηγή: ΟΟΣΑ, πίνακας 3.

Η κατανάλωση αυξήθηκε σημαντικά τη δεκαετία του '80 σε σύγκριση με την προηγούμενη, ενώ οι επενδύσεις μειώθηκαν κατά ποσοστό περίπου 8% του ΑΕΠ. Οι Έλληνες πιο συγκεκριμένα, κατανάλωσαν περισσότερο από πριν ενώ δαπανούσαν λιγότερα για επενδύσεις. Η αύξηση του δημόσιου χρέους οφείλεται για το φαινόμενο αυτό, αλλά και ο τρόπος που οι τότε κυβερνήσεις χειρίστηκαν τα χρήματα από το δανεισμό. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων δαπανήθηκε για αύξηση των μισθών στο δημόσιο τομέα, στις συνταξιοδοτικές δαπάνες κ.τ.λ. αλλά όχι σε παραγωγικές επενδύσεις όπως π.χ. κατασκευή εργοστασίων και αυτοκινητόδρομων. (Ράπανος 2009). Υπήρχε μείωση στις ιδιωτικές αποταμιεύσεις και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις δεν χρηματοδοτούσαν παραγωγικές επενδύσεις.

Η κατανάλωση έχει μία ανοδική πορεία και αυτό οφείλεται στην αύξηση του εισοδήματος των πολιτών που είναι προφανές, αύξηση εισοδήματος, αύξηση κατανάλωσης.

2.3 Η Ελλάδα είναι υπερχρεωμένη στους ξένους.

Το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας το 2009 ανερχόταν σε 82,5% του ΑΕΠ, το χρέος δηλαδή που πρέπει να επιστρέψει στους δανειστές (Cabral 2010). Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά υψηλό, αν αναλογισθεί κάποιος ότι είναι είκοσι φορές μεγαλύτερο από τις δαπάνες των Ελλήνων σε ένα έτος στον τομέα της Παιδείας.

Όταν σε μία χώρα, οι επιχειρήσεις, οι πολίτες, αλλά και η ίδια η κυβέρνηση δανείζεται χρήματα από ξένους, συσσωρεύει το εξωτερικό χρέος της. Όπως για παράδειγμα η Ισπανία, το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων του χρέους το έχουν δανειστεί οι τράπεζες, από τράπεζες του εξωτερικού, προκειμένου να χορηγήσουν δάνεια στους πολίτες για την αγορά κατοικιών σε υπέρογκες τιμές όπως αποδείχτηκε αργότερα. Το χρέος της Ισπανίας είναι περίπου όσο και της Ελλάδας, στην Ελλάδα όμως δε δανείστηκαν οι τράπεζες, διότι οι αποταμιεύσεις των Ελλήνων πολιτών ήταν επαρκείς για την κάλυψη των δανείων, αλλά η ίδια η κυβέρνηση. Το εξωτερικό Ελληνικό χρέος ορίζεται ως 89% του ΑΕΠ το 2009 που σημαίνει ότι ουσιαστικά αυτό ταυτίζεται με το εξωτερικό δημόσιο χρέος της.

Δεκαετία	1990-99	2000-09
Εμπορικό Ισοζύγιο (εξαγωγές-εισαγωγές) %του ΑΕΠ	-10,7	-11,4
Καθαρός δανεισμός %του ΑΕΠ	4,1	10,2
Καθαρές μεταβιβάσεις %του ΑΕΠ	5,9	2

Εμπορικό Ισοζύγιο και εξωτερικός δανεισμός (πηγή ΟΟΣΑ), πίνακας 4.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η Ελλάδα είχε περισσότερες εισαγωγές απ' ότι εξαγωγές, που σημαίνει ότι το ισοζύγιο της ήταν αρνητικό. Οι επενδύσεις και η κατανάλωση προερχόταν από εισαγωγές και όχι από εξαγωγές.

Τη δεκαετία του 1990, το ποσοστό δανεισμού ανερχόταν στο 4,1% του ΑΕΠ, το οποίο αυξήθηκε την επόμενη δεκαετία κατά μέσο όρο στο 10,2%, ως αποτέλεσμα το εξωτερικό χρέος να αυξάνεται ραγδαία στο 42,7% το 2000 και 82,5% το 2009.

Ο πίνακας πιο πάνω δείχνει ότι στην Ελλάδα αυξήθηκε ο εξωτερικός δανεισμός διότι οι εισαγωγές εξακολουθούσαν να είναι μεγαλύτερες από τις εξαγωγές και οι μεταβιβάσεις μειώθηκαν. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση εντάχθηκαν οικονομικά ασθενέστερες χώρες από την Ελλάδα οι οποίες μπορούσαν να εξάγουν με λιγότερο κόστος και τα πακέτα συνοχής κατανεμήθηκαν αναλόγως και

επίσης η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να πληρώνει συνεχώς μεγαλύτερους τόκους στο εξωτερικό χρέος της.

Η κατάσταση όμως χειροτέρευσε, η Ελλάδα τη δεκαετία του 2000 χρεώθηκε περαιτέρω στους ξένους διότι δεχόταν συνεχώς μεγαλύτερες εισαγωγές παρά ο που οι Ευρωπαίοι έδιναν λιγότερα κεφάλαια δανεισμού. Γιατί έγινε αυτό; Η απάντηση βρίσκεται στις επενδύσεις που αυξήθηκαν το 2000 και έπειτα λόγω των Ολυμπιακών αγώνων που διοργανώθηκαν στην Αθήνα το 2004. Αλλά, ένας ακόμη λόγος ήταν ότι μειώθηκαν τα επιτόκια στις αποταμιευτικές καταθέσεις, έτσι οι Έλληνες δεν αποταμίευαν και τα καταναλωτικά δάνεια των τραπεζών ήταν άμεσα διαθέσιμα.

Η μείωση των αποταμιεύσεων συνδυάστηκε όμως με το δημόσιο χρέος, διότι οι αποταμιεύσεις των Ελλήνων πολιτών δεν ήταν αρκετές για την αγορά ομολόγων που εκδίδονταν από την κυβέρνηση και έτσι η ίδια για την ικανοποίηση των οικονομικών της αναγκών στράφηκε στον εξωτερικό δανεισμό. Πιο συγκεκριμένα, τη δεκαετία του 2000 το εξωτερικό χρέος αυξήθηκε με τις ανάγκες δανεισμού από την κυβέρνηση σε συνδυασμό με τις χαμηλές αποταμιεύσεις των πολιτών.

Ποια όμως αποτελεί την κύρια αιτία του ελλείμματος;

Οι δαπάνες που χρειάζονται για να καλύψει η κυβέρνηση της ανάγκες της μπορούν να συγκριθούν με τα έξοδα και των υπόλοιπων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτό όμως που καθιστά τη σύγκριση αδύνατη είναι τα έσοδα της χώρας λόγω της μεγάλης φοροδιαφυγής. Η φοροδιαφυγή αποτελεί τη σημαντικότερη αιτία του προβλήματος. Οι πίνακες της Eurostat παρακάτω δείχνουν την Ευρώπη των 27 το 2007 σε σύγκριση με την Ελλάδα.

	Συνολικά Έσοδα % επί Του ΑΕΠ	Έμμεσοι φόροι (ΦΠΑ) % επί Του ΑΕΠ	Άμεσοι φόροι % επί Του ΑΕΠ	Κοινωνικές Εισφορές % επί Του ΑΕΠ
Ελλάδα	39,7	12,5	7,9	13,4
Μέσος όρος Των 27 της ΕΕ	44,9	13,5	13,4	13,5

Κρατικά έσοδα πηγή: Eurostat, πίνακας 5.

	Συνολικές	Ενδιάμεση	Αποδοχές	Τόκοι	Κοινωνικές
--	-----------	-----------	----------	-------	------------

	Δαπάνες % επί Του ΑΕΠ	Κατανάλωση % επί Του ΑΕΠ	Των Εργαζομένων % επί Του ΑΕΠ	% επί Του ΑΕΠ	Παροχές % επί Του ΑΕΠ
Ελλάδα	45	5,7	11,2	4,4	17,6
Μέσος όρος Των 27 Της ΕΕ	45,7	6,4	10,4	2,7	19,1

Κρατικές δαπάνες πηγή: Eurostat, πίνακας 6.

Οι πίνακες δείχνουν ότι η βασική διαφορά έγκειται στα έσοδα και όχι στις δαπάνες. Ο Ευρωπαϊκός μέσος όρος των δαπανών είναι συγκρίσιμος με της Ελλάδας. Η αναντιστοιχία στα έσοδα οφείλεται στην ανικανότητα που δείχνει διαχρονικά η κυβέρνηση να συλλέγει φόρους. Σε μία σχετικά μέση οικονομικά Ευρωπαϊκή χώρα, η κυβέρνηση είναι ικανή να συλλέξει περίπου 13,4% του ΑΕΠ από τους φόρους εισοδήματος ενώ στην Ελλάδα μόλις το 7,9%. Παρόλο που οι συντελεστές φορολογίας στην Ελλάδα είναι υψηλότεροι από τις υπόλοιπες χώρες, το έλλειμμα είναι μεγαλύτερο και το φαινόμενο αυτό συνεχίζεται για πολλά χρόνια.

Βέβαια, όσο περνούσαν τα χρόνια η κρίση έπληττε όλες τις χώρες και το 2010 τα οικονομικά και των υπόλοιπων χωρών εμφάνισαν αρνητικά προσίματα.

2.4 Φοροδιαφυγή, οι επιπτώσεις της και η αντιμετώπισή της.

Το πρόβλημα της φοροδιαφυγής πρέπει να αποτελέσει ύψιστη προτεραιότητα για την κυβέρνηση, αν τα προηγούμενα χρόνια το κράτος είχε καταφέρει να συλλέγει τους φόρους που αναλογούσαν στα πραγματικά εισοδήματα όλων των πολιτών το έλλειμμα σήμερα θα ήταν περιορισμένο, αρκούσε μόνο να μειωθούν οι δαπάνες. Ωστόσο, οι δαπάνες αυτές δεν είναι αρκετές να καλύψουν τους τομείς που χωλαίνουν όπως η υγεία και η παιδεία οι οποίες υποχρηματοδοτούνται. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η φοροδιαφυγή βλάπτει τα δημόσια οικονομικά με αποτέλεσμα η κυβέρνηση να μη μπορεί να παρέχει αξιοπρεπείς υπηρεσίες στους πολίτες της.

Η δεύτερη επίπτωση προκύπτει στο φορολογικό σύστημα στο οποίο επικρατεί ανισότητα. Στόχος κάθε φορολογικού συστήματος είναι η κατανομή φόρων αναλογικά με τα εισοδήματα του κάθε πολίτη. Δηλαδή ο πλουσιότερος να φορολογείται περισσότερο από τον ασθενέστερο, αναλογικά με τα εισοδήματα του, ώστε αυτά τα χρήματα να αναβαθμίζουν τα δημόσια έργα, το οποίο θα ευνοεί και τους δύο.

Η φοροδιαφυγή όμως, κυρίως γίνεται από την πλούσια τάξη η οποία φοροδιαφεύγει περισσότερο από τη φτωχότερη, όχι σε απόλυτο μέγεθος αλλά αναλογικά με το εισόδημά της (Ματσαγγάνης και Φλεβοτόμου 2010). Έτσι, δημιουργείται μία 'αδικία' προς τους ασθενέστερους οικονομικά διότι φορολογούνται περισσότερο ώστε να μπορέσει η κυβέρνηση με μεταρρυθμίσεις να καλύψει το κενό που δημιουργείται λόγω του φαινομένου.

Μία ακόμη επίπτωση της φοροδιαφυγής εξίσου σημαντική, η οποία δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη είναι να ενισχύει τις δραστηριότητες με χαμηλή ανάπτυξη και τη χαμηλή τεχνολογία εις βάρος των δραστηριοτήτων υψηλής ανάπτυξης και της υψηλής τεχνολογίας. Οι περιορισμένες τεχνολογίες απαιτούν και περιορισμένες επενδύσεις διότι εκτελούνται σε μικρή κλίμακα όπως από μικρές επιχειρήσεις με λίγους απασχολούμενους ή από αυτοαπασχολούμενους, σε τομείς με χαμηλή προστιθέμενη αξία όπως είναι τα κέντρα διασκέδασης και τα εστιατόρια όπου είναι πιο δύσκολο να εντοπιστεί η φοροδιαφυγή. Ενώ αντίθετα, στις μεγάλες επιχειρήσεις με μεγάλες επενδύσεις και πολλούς εργαζόμενους κυριαρχούν υψηλές τεχνολογίες και η φοροδιαφυγή εντοπίζεται πιο εύκολα. Η κυβέρνηση, είναι όμως αναγκασμένη να έχει αυξημένο φορολογικό συντελεστή στις μικρές επιχειρήσεις ώστε να μπορεί να συλλέγει τους φόρους και από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις που φοροδιαφεύγουν. Το φαινόμενο λειτουργεί ως αλυσίδα με αποτέλεσμα στην Ελλάδα να μην υπάρχει δημιουργία μεγάλων επιχειρήσεων με υψηλές τεχνολογίες και δραστηριότητες λόγω του υψηλού φορολογικού συντελεστή όπως επίσης και τα οφέλη αυτών των επιχειρήσεων για το Ελληνικό κράτος και τους πολίτες. Π.χ. υψηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας, ανάπτυξη περιοχών, μείωση ανεργίας κ.τ.λ.

Η φοροδιαφυγή έχει βαθιές ρίζες στην οικονομία της Ελλάδας και είναι πολύ δύσκολο να εξαλειφθεί. Παράλληλα η κυβέρνηση δεν δίνει κίνητρα στους πολίτες ώστε να πληρώνουν τους φόρους χωρίς να φοροδιαφεύγουν. Κάποια ουσιαστικά μέτρα για την αποτροπή του φαινομένου θα μπορούσαν να ήταν:

- Συνεχείς έλεγχοι στις επιχειρήσεις, που υπάρχει υπόνοια φοροδιαφυγής αλλά και σε επιχειρήσεις με τυχαία επιλογή. Ο έλεγχος είναι δύσκολος καθώς οι περισσότερες επιχειρήσεις γνωρίζουν τα άτομα τα οποία εργάζονται στην εφορία και ελέγχουν τις επιχειρήσεις. Η τυχαία επιλογή ατόμων για έλεγχο θα βοηθήσει στην εύρεση

φοροφυγάδων οι οποίοι δε διαθέτουν το ανάλογο προφίλ. Ένας τρόπος ελέγχου που θα εξυπηρετούσε προς το καλύτερο, θα ήταν ο έλεγχος μέσω αλληλογραφίας δηλαδή η επικοινωνία ηλεκτρονικά χωρίς να είναι απαραίτητη η προσωπική επαφή. Οι υπάλληλοι της εφορίας να ελέγχουν ηλεκτρονικά τις επιχειρήσεις και ανώνυμα και οι παραβάτες να τιμωρούνται ανάλογα.

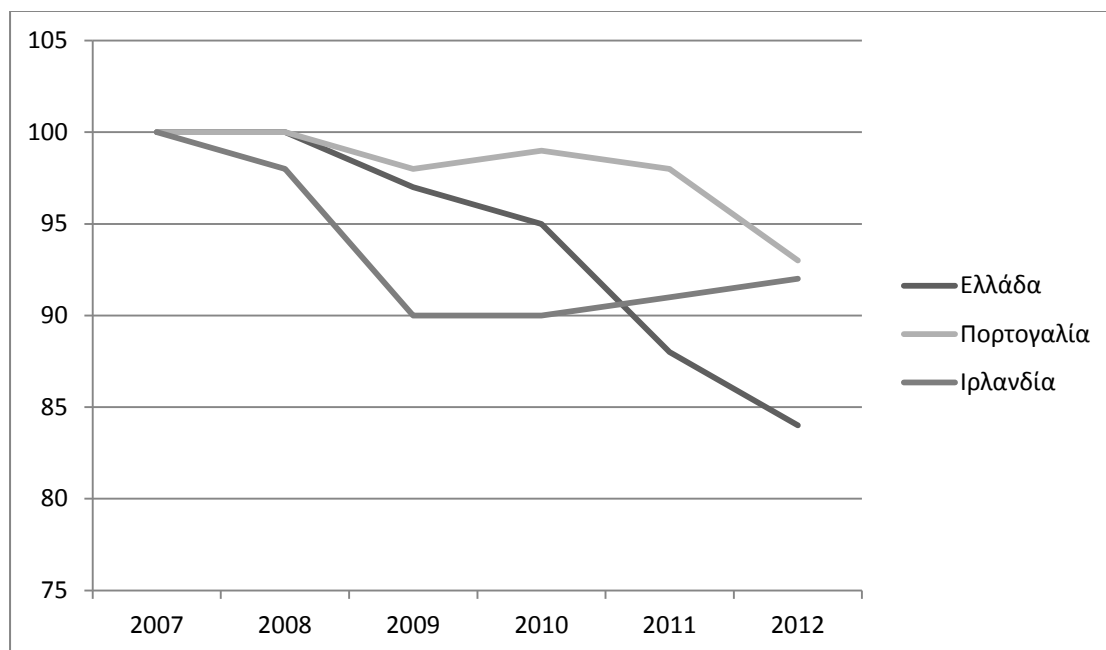
- Η ύπαρξη ηλεκτρονικού προγράμματος σε κάθε χώρο και άτομο το οποίο είναι υποχρεωμένο από το νόμο να εκδίδει φορολογικά έγγραφα, τιμολόγια αποδείξεις κ.τ.λ., στο οποίο να καταχωρούνται αυτόματα οι αποδείξεις στο φορολογικό του ατομικό λογαριασμό έτσι π.χ. όταν ένας πολίτης επισκέπτεται κάποιο ιατρό, εκείνος να του παρέχει απόδειξη μέσω του προγράμματος ηλεκτρονικά του Υπουργείου Οικονομικών ώστε αυτή να καταχωρείται σε εκείνον αλλά και στον ασθενή αυτόματα, για να ελέγχονται οι παραβάσεις άμεσα. Πιο συγκεκριμένα, να εκσυγχρονιστούν οι λογιστικές μέθοδοι και να συμμορφωθούν σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα. Στην περίπτωση των ιατρών βέβαια θα ήταν ιδανικότερο κάθε είδους συναλλαγή να πραγματοποιείται μέσω του ταμείου ασφάλισης και όχι μεταξύ ιατρού ασθενή. Με τη βοήθεια της τεχνολογίας η εφορία μπορεί να ανακαλύψει κάποιο ποσοστό της φοροδιαφυγής, κάτι τέτοιο βέβαια θα απαιτούσε άτομα με την κατάλληλη τεχνογνωσία και δαπάνες για ηλεκτρονικά προγράμματα.
- Τα κίνητρα στους πολίτες, για να παρέχουν αλλά και να συγκεντρώνουν αποδείξεις θα μπορούσε να αποτελεί μία ακόμη λύση για μείωση της φοροδιαφυγής, εκπτώσεις φόρων για συγκεκριμένες δαπάνες, φορολογικές ευκολίες, μείωση του συνολικού φόρου θα μπορούσαν να αποτελούν κάποια από αυτά.
- Τα κίνητρα στους υπαλλήλους με βάση την απόδοση, εάν οι υπάλληλοι νιώσουν ότι ανταμείβονται για την εργασία τους, λαμβάνοντας κάποιο μπόνους, άδειες ή ακόμα και προαγωγές, θα είναι κίνητρα που θα τους παροτρύνουν να εργασθούν πιο σκληρά κατά της φοροδιαφυγής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.1 Αίτια οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Εισαγωγή

Η Ελλάδα του 2016 είναι αντιμέτωπη με μια σοβαρή οικονομική κρίση που μπορεί να συγκριθεί με τη μεγάλη κρίση της δεκαετίας του '30. Το έτος 2008 μέχρι το 2013 η ανεργία τετραπλασιάστηκε αγγίζοντας το 28% και το ΑΕΠ συρρικνώθηκε κατά 23%. Αυτή η κρίση έχει τις ρίζες της στην Ελλάδα, στις ανισοροπίες και στην παγκόσμια οικονομική κρίση που εξαπλώθηκε μεταξύ των ετών 2007 με 2009, με αποτέλεσμα όπως δείχνει η γραφική παράσταση παρακάτω την πτωτική πορεία του ΑΕΠ.

Εξέλιξη ΑΕΠ από το 2007 μέχρι το 2012, Διάγραμμα 2.

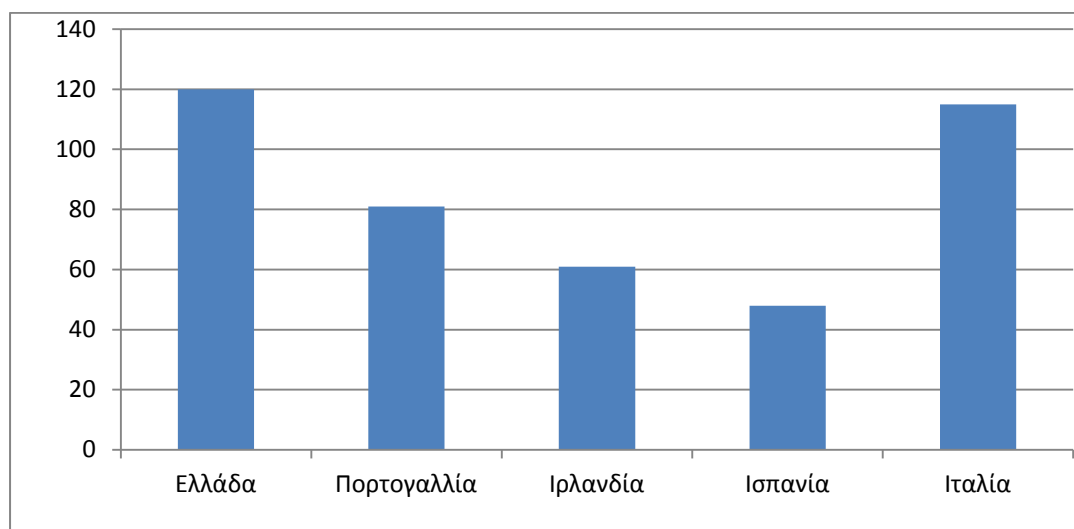
Τρία είναι τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάγνωση της κρίσης. Αρχικά μεγάλο μερίδιο ευθύνης έχει η Ελληνική κυβέρνηση που αύξησε το χρέος της Ελλάδας διότι επέλεξε μια οδό με μεγάλα δημόσια ελλείμματα και χρέη ενώ θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα με ιδιαίτερη σύνεση. Επίσης η Ελλάδα στη δυσμενή θέση όπου βρίσκεται αυτή τη στιγμή για να

αντιμετωπίσει το πρόβλημα είναι απαραίτητη η μείωση του ελλείμματος αλλά και του χρέους. Ακόμη ένα σημαντικό ερώτημα, είναι και η είσοδος της χώρας στη ζώνη του ευρώ, εάν δηλαδή η Ελλάδα ήταν έτοιμη όπως οι υπόλοιπες χώρες να χρησιμοποιήσει το ευρώ ως νέο νόμισμα. (π.χ. ήταν στο ίδιο επίπεδο ανταγωνιστικότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας)

Η Ελλάδα μπορεί να συγκριθεί με τις άλλες τέσσερις χώρες που και εκείνες με τη σειρά τους έχουν λάβει οικονομική βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτές οι χώρες είναι η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Κύπρος και η Ιρλανδία. Τα βαθιά αίτια της κρίσης μοιάζουν μεταξύ τους σε όλες τις χώρες που ζήτησαν βοήθεια.

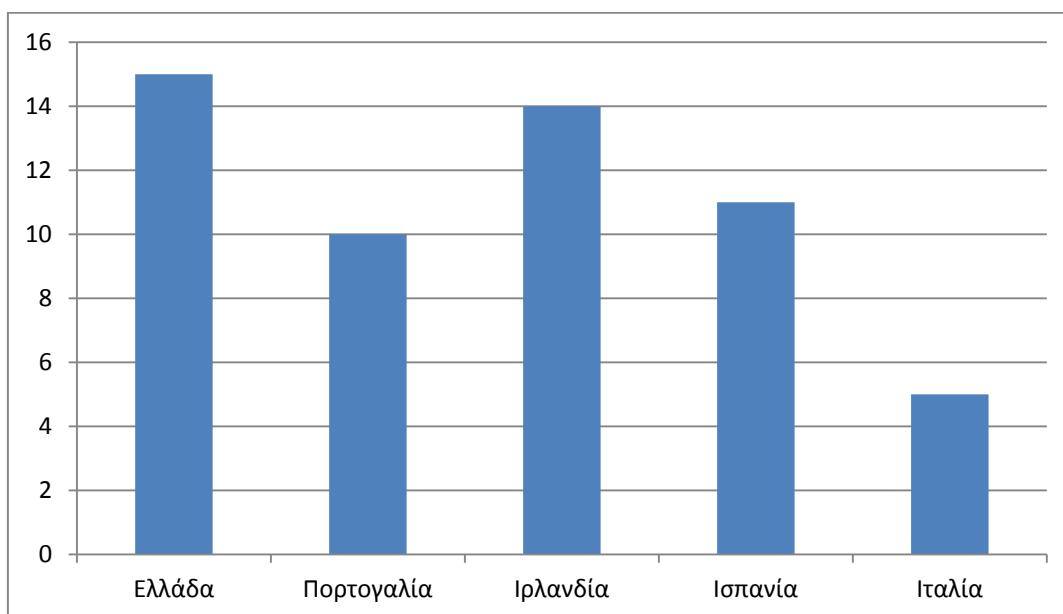
Η Ελλάδα μαζί με την Πορτογαλία παρουσίασαν το 2008 υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα και δημόσιο χρέος ενώ αντίθετα η Ισπανία και η Ιρλανδία έδειχναν συνετά δημοσιονομικά χαρακτηριστικά. Αυτό το φαινόμενο παρουσιάζει ότι η δημοσιονομική σπατάλη δεν είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των χωρών που χρειάστηκαν οικονομική βοήθεια.

Το 2008 αυτές οι τέσσερις χώρες παρουσίασαν μεγάλο εμπορικό έλλειμμα και εξωτερικό χρέος αναλογικά με τα υπόλοιπα μέλη της Ευρωζώνης. Ενώ όπως αναφέρθηκε για το χρέος της Πορτογαλίας και της Ελλάδας ευθύνεται κυρίως ο δημόσιος τομέας, στην άλλη περίπτωση της Ισπανίας, της Κύπρου και της Ιρλανδίας υπεύθυνες φαίνεται να είναι οι τράπεζες. (διάγραμμα 3,4) Έτσι μετά τη μεγάλη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007 με 2009, οι ροές μειώθηκαν απότομα με αποτέλεσμα τα πολύ σοβαρά προβλήματα και στις τέσσερις χώρες ανεξάρτητα από τη δημοσιονομική τους θέση. Φυσικά οι χώρες όπως είναι η Ελλάδα που δεν είχε μεγάλο περιθώριο ελιγμών βίωσε σοβαρότερες συνέπειες.

Δημόσιο χρέος το 2009 (% του ΑΕΠ), Διάγραμμα 3.

Φαίνεται από τον πίνακα α ότι ανάμεσα στις υπόλοιπες χώρες η Ελλάδα έχει το μεγαλύτερο δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ.

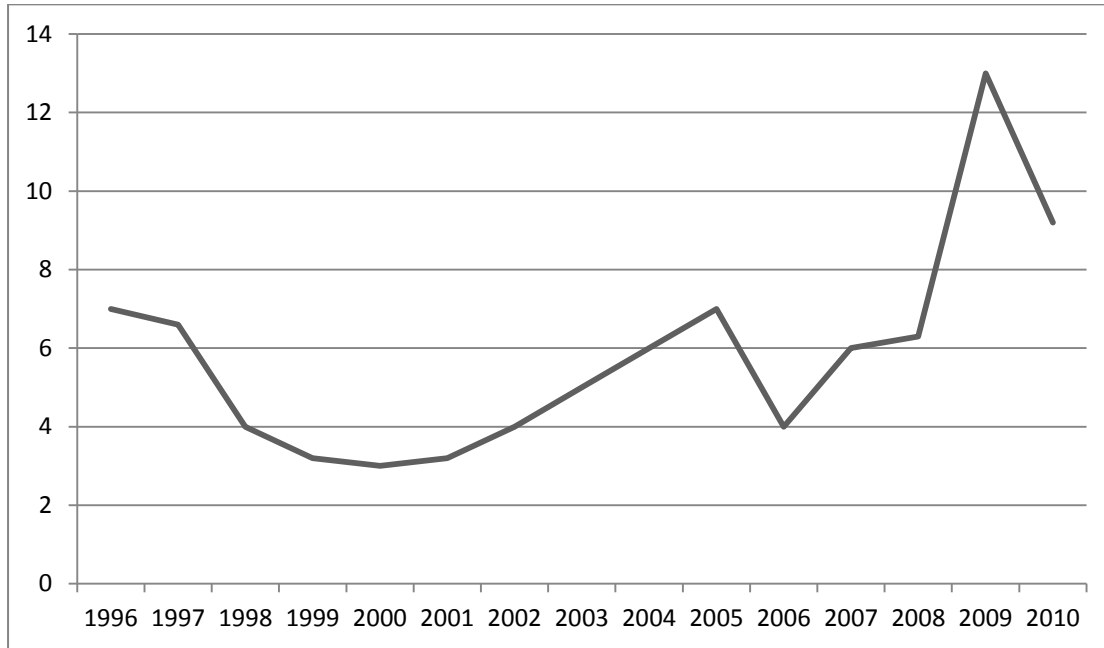
Δημόσιο Έλλειμμα το 2009 (% του ΑΕΠ), Διάγραμμα 4.

Το έλλειμμα της Ιρλανδίας πλησιάζει με της Ελλάδας όμως στην Ιρλανδία και την Ισπανία υπεύθυνος είναι κυρίως ο ιδιωτικός τομέας.

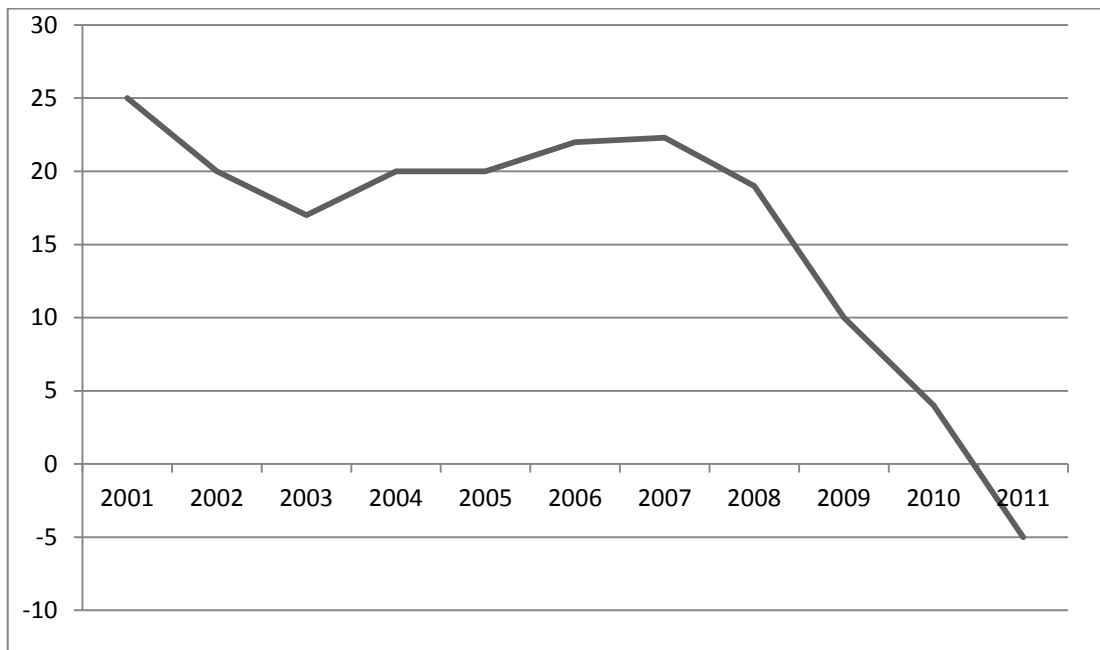
Από τα παραπάνω, μπορεί να συμπεραίνει κανείς ότι τα αίτια της κρίσης στην Ευρωζώνη είναι κυρίως εξωτερικές ανισορροπίες και όχι δημοσιονομικές. Αυτές οι ανισορροπίες εμφανίστηκαν σε όλες τις χώρες απλά η Ελλάδα ήταν αυτή που επηρεάστηκε δυσμενέστερα καθώς δεν ήταν ιδιαίτερα προετοιμασμένη για την κρίση. Τα αίτια της κρίσης του ευρώ ήταν πολύ βαθύτερα στην Ευρωζώνη και η θέση της Ελλάδας (μέσα ή εκτός) Ευρωζώνης δεν επηρέασε την εμφάνισή της ούτε και θα την απέτρεπε.

Έτσι, μπορεί να αναφερθεί ως γενεσιουργή αιτία η απουσία της δημοσιονομικής πειθαρχίας προοδευτικά από το 1996 έως το 2010 (όπως φαίνεται παρακάτω στο δημοσιονομικό έλλειμμα). Επίσης η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που ξέσπασε συγκεκριμένα μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers δε θα μπορούσε να μην αγγίξει την Ελλάδα, η οποία δεν ήταν σε θέση να την δεχτεί

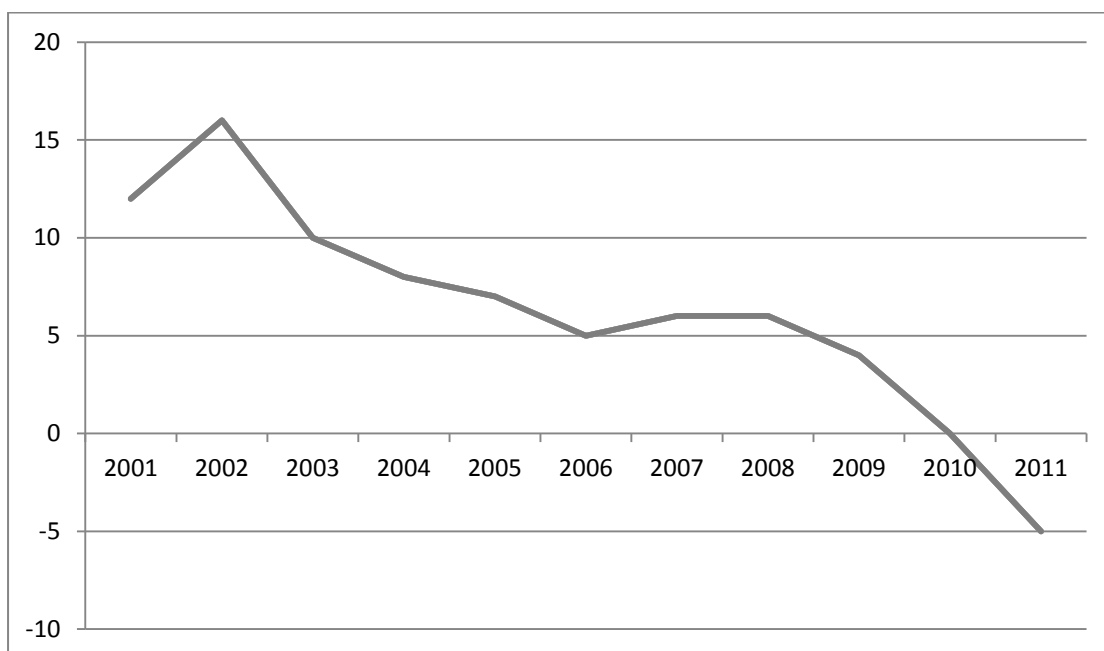
και να την αντιμετωπίσει. Σημαντική αιτία αποτελούν ακόμη, οι ανεπιθύμητες παρενέργειες του ευρώ ως κοινό νόμισμα, με ανεξέλεγκτη πιστωτική επέκταση (διάγραμμα 5), σπατάλες, διαφορετικές ισοτιμίες και στη συνέχεια τεράστιες μισθολογικές απαιτήσεις (διάγραμμα 6) αυξάνοντας το έλλειμμα και φυσικά μειώνοντας την ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Απώλεια Δημοσιονομικής πειθαρχίας, Δημοσιονομικό έλλειμμα (% του ΑΕΠ), Διάγραμμα 5.

Πιστωτική επέκταση, Τραπεζικές πιστώσεις προς τον ιδιωτικό τομέα (% του ΑΕΠ), Διάγραμμα 6.

Μισθολογικές εξελίξεις, Αμοιβές εργαζομένων (% μεταβολή), Διάγραμμα 7.

Οι μισθοί των εργαζομένων παρουσίασαν μία ανοδική πορεία τα έτη 2006 με 2008 μέχρι την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, όπου από το 2010 έως σήμερα οι μισθοί έχουν μία συνεχόμενη καθοδική πορεία και κυριαρχεί η αύξηση της ανεργίας.

3.2 Ανταγωνιστικότητα

Η ανταγωνιστικότητα είναι σημαντική γιατί επιτρέπει σε μία χώρα να έχει ευημερία σε βιώσιμη βάση. Στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 2000 το μέσο εισόδημα των πολιτών αυξήθηκε αρκετά. Αυτή η αύξηση δεν στηριζόταν σε μία βιώσιμη βάση διότι τα εισοδήματα αυτά χρηματοδοτούνταν από τον εξωτερικό δανεισμό της χώρας. Μόλις η Ελλάδα σταμάτησε να δανείζεται από το εξωτερικό και συρρικνώθηκαν τα ποσά του δανείου μειώθηκαν και τα εισοδήματα. Ο μόνος τρόπος να στηριχθεί η Ελλάδα ξανά σε μία βιώσιμη βάση θα είναι να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της η οποία είναι ανάμεσα στις τελευταίες των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο πίνακας παρακάτω παρουσιάζει την ανάπτυξη του ΑΕΠ, την αλλαγή της ανεργίας και την ανταγωνιστικότητα κατά την περίοδο 2000-2008.

	Μέση ανάπτυξη του πραγματικού ΑΕΠ 2000-8	Αλλαγή του ποσοστού ανεργίας 2000-8	Κατάταξη με βάση την ανταγωνιστικότητα 2002	Κατάταξη με βάση την ανταγωνιστικότητα 2008
Ελλάδα	3,9%	-4,0%	17	26
Μ.Ο. Χωρών Ε.Ε.	2,0%	-2,2	14	14

Πίνακας (πηγή Eurostat, ΟΟΣΑ, WEF), Πίνακας 7.

Κατά τη χρονική περίοδο 2000 με 2008, το ΑΕΠ στην Ελλάδα αυξήθηκε με ρυθμό διπλάσιο του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε., ενώ και το ποσοστό της ανεργίας μειώθηκε με ανάλογο βαθμό. Επίσης, τα εισοδήματα των Ελλήνων παρουσίασαν μεγάλη αύξηση, σε ρυθμούς ταχύτερους από τις υπόλοιπες χώρες. Όπως αναφέρθηκε όμως, ο ρυθμός αυτός δεν ήταν βιώσιμος διότι τα κεφάλαια που χρησιμοποιήθηκαν για να καλυφθούν οι αυξήσεις των εισοδημάτων ήταν δανεικά και δεν ήταν αποτέλεσμα αύξησης της ανταγωνιστικότητας. Όπως δείχνει ο πίνακας πιο πάνω, η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας κατά το πέρασμα των χρόνων μειωνόταν.

Η ανάπτυξη που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 2000 και η δημιουργία θέσεων οφειλόταν σε χρήματα που δάνειζε το εξωτερικό στην κυβέρνηση της Ελλάδας για να τροφοδοτείται η οικονομία. Αναπτύχθηκε έτσι μία αλυσίδα, όπως συμβαίνει σε όλες τις οικονομίες, π.χ. το εξωτερικό δάνεισε χρήματα με σκοπό τις κατασκευές στην Ελλάδα, έτσι δημιουργήθηκαν καινούριες θέσεις στον κατασκευαστικό τομέα, οι άνθρωποι αυτοί έχοντας πλέον εισοδήματα αύξησαν την κατανάλωση τους σε αγαθά και υπηρεσίες όπως είναι οι διακοπές, δημιουργώντας έτσι αύξηση της δραστηριότητας, θέσεις εργασίας στον τουρισμό.

Ο εξωτερικός αυτός δανεισμός όμως, δεν αποτελεί πηγή αύξησης της δραστηριότητας πλέον στην Ελλάδα με αποτέλεσμα την συρρίκνωση των εισοδημάτων και των θέσεων εργασίας, το πρώτο αρνητικό ΑΕΠ εμφανίστηκε το 2009.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4.1 Το ευρώ

Την 1^η Ιανουαρίου του 2002 υλοποιήθηκε η μεγαλύτερη νομισματική αλλαγή που υπήρξε ποτέ στην ιστορία, η Ελλάδα μετέτρεψε τη δραχμή σε ευρώ, όπως και οι υπόλοιπες χώρες της ζώνης του ευρώ άλλαξαν το τοπικό τους νόμισμα σε ευρώ. Η αλλαγή του νομίσματος ολοκληρώθηκε μέσα σε περίπου δύο μήνες και είχε ως στόχο να αποφέρει πολλά πλεονεκτήματα στις χώρες της ζώνης.

Αρχικά, η ζώνη του ευρώ θα αποτελούσε μία μεγάλη εμπορική δύναμη, ίσως τη μεγαλύτερη στον κόσμο, και θα ήταν πόλος έλξης για εμπορικά κράτη που θέλουν συναλλαγές εντός της εννιαίας αγοράς. Καλύτερος επιχειρησιακός προγραμματισμός και μείωση στα κόστη θα ήταν τα οφέλη των επιχειρήσεων της ζώνης που πλέον θα πλήρωναν και θα τιμολογούσαν σε ευρώ.

Στα τέλη του 2004, το ευρώ αποτελούσε πλέον ένα ελκυστικό νόμισμα τήρησης αποθεμάτων. Το μερίδιο στα συναλλαγματικά αποθέματα αυξανόταν παγκοσμίως ενώ οι κεντρικές τράπεζες των χωρών κατείχαν γύρω στο 25% του μεριδίου, πολύ μεγαλύτερο δηλαδή από τα προηγούμενα εθνικά νομίσματα.

Η αυξανόμενη χρήση του ευρώ στο διεθνές εμπόριο και η ισχύς του αποτελούσε μία δυνατή φωνή σε διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και οργανισμούς, όπως ο ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) και η Παγκόσμια Τράπεζα.

4.2 Οι εξωτερικές ανισοροπίες και το ευρώ

Ιδιαίτερη ώθηση στη χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση της Ευρωζώνης έδωσε το ευρώ με την εισαγωγή του, οι πιστωτικές συνθήκες έδειξαν σύγκλιση σε όλη τη ζώνη και οι ροές των

κεφαλαίων αυξήθηκαν σημαντικά. Η εξέλιξη αυτή αρχικά φαινόταν να διευκολύνει τους πολίτες σύμφωνα με τα εισοδήματά τους μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, αργότερα όμως με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης βγήκαν στο προσκήνιο οι οικονομικές αδυναμίες.

Το 2007 τα κεφάλαια που εισέρρευσαν μεταξύ των χωρών της ζώνης έφτασαν το 40% του ΑΕΠ που αφορούσαν είτε άμεσες επενδύσεις είτε δανεισμό. Το ποσοστό αυτό ήταν διπλάσιο από το αντίστοιχο του έτους 1999 (στοιχεία από το ΔΝΤ). Οι κεφαλαιακές ροές παρουσίασαν ιδιαίτερη αύξηση εκείνη την περίοδο σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά ήταν πιο ενισχυμένες εντός της Ευρωζώνης. Έτσι, το συμπέρασμα είναι οι διεθνείς κεφαλαιακές ροές κυρίως εντός της Ευρωζώνης διευκολύνθηκαν με την εισαγωγή του ευρώ.

Οι πιστωτικές συνθήκες παρουσίασαν σύγκλιση εντός της ζώνης. Μετά την εισαγωγή του ευρώ τα επιτόκια των χωρών της Ευρωζώνης συνέκλιναν σχεδόν απόλυτα και τα έτη 2001 μέχρι το 2008 όλες οι χώρες μπορούσαν να δανειστούν με επιτόκια τόσο χαμηλά όσο ήταν αυτά της Γερμανίας. Αυτό ήταν αξιοσημείωτο διότι τη δεκαετία του 1990, κυρίως τα πρώτα χρόνια τα επιτόκια της Γερμανίας ήταν 16 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τα Ελληνικά.

Το ευρώ βοήθησε τη χρηματοπιστωτική ολοκλήρωση, εξάλειψε τον συναλλαγματικό κίνδυνο και οδήγησε στην εναρμόνιση των χρηματαγορών της Ευρωζώνης. Αυτό αναγνωρίστηκε ως ένδειξη επιτυχίας του ευρώ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέφερε ότι κάποια από τα οφέλη του ευρώ είναι ότι επιτρέπεται σε όλους τους πολίτες και τις επιχειρήσεις της ζώνης να επενδύουν σε όλη τη ζώνη και να μπορούν να εξασφαλίζουν καλύτερα επιτόκια στις αποταμιεύσεις τους. Επίσης, έδωσε το δικαίωμα στους πολίτες να μπορούν να δανειστούν από ολόκληρη τη ζώνη έτσι ώστε να μπορούν να βρίσκουν το χαμηλότερο κόστος δανεισμού. Το όφελος προς τους επενδυτές είναι ότι θα μπορούσαν να κατανέμουν καλύτερα τους κινδύνους.

4.3 Το ευρώ, ο πυρήνας και η περιφέρεια.

Οι χώρες της περιφέρειας επηρεάστηκαν με διαφορετικό τρόπο απ' ότι αυτές του πυρήνα (Γερμανία, Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία). Αυτό που ακολούθησε μετά την εισαγωγή κοινού νομίσματος ήταν η ροή των κεφαλαίων από τις χώρες του πυρήνα και κυρίως από τη Γερμανία προς την περιφέρεια.

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ευρωζώνης το 1999 με την εισαγωγή του ευρώ εμφάνιζε πλεόνασμα, το οποίο παρέμεινε σταθερό για κάποια έτη. Οι χώρες της περιφέρειας της ζώνης, με το ευρώ εμφάνισαν ένα μικρό έλλειμμα, το οποίο άρχισε να αυξάνεται σημαντικά τα επόμενα έτη αγγίζοντας το 2008 το 1,75% του ΑΕΠ της Ευρωζώνης. Ενώ παράλληλα το πλεόνασμα τρεχουσών συναλλαγών που εμφάνιζαν οι χώρες του πυρήνα αυξήθηκε με το ίδιο ποσό και έτσι αντιστάθμισε το αυξημένο έλλειμμα της περιφέρειας. Συγκεκριμένα, σημειώθηκε μεγάλη εισροή κεφαλαίων από τον πυρήνα στην περιφέρεια.

Αυτή εξέλιξη δε δημιούργησε ανησυχία στη ζώνη διότι υπήρχε η προσδοκία ότι χάρη στο ευρώ, οι οικονομικές επιδόσεις της περιφέρειας θα συγκλίνουν με αυτές των χωρών του πυρήνα.

Αυτή η προσδοκία όμως πήγε πίσω, διότι η εξάλειψη του συναλλαγματικού κινδύνου δεν ωφέλησε τις χώρες της περιφέρειας αντίθετα έφερε αρνητικές συνέπειες. Τα νομίσματά τους είχαν ήδη προηγούμενες υποτιμήσεις στο παρελθόν, κάτι που οδήγησε σε μείωση των επιτοκίων βάσει των οποίων οι κυβερνήσεις της περιφέρειας μπορούσαν να δανειστούν.

Επίσης, το νέο νόμισμα αναμενόταν να ενισχύσει την ανάπτυξη στην περιφέρεια, να συμβάλει στη μετατροπή τους σε ένα ελκυστικό προορισμό για επενδύσεις. Το κατά κεφαλήν εισόδημα των χωρών της περιφέρειας το 1998 αντιστοιχούσε στο 61% του εισοδήματος του πυρήνα, αυτό το γεγονός έδειχνε ότι υπήρχαν μεγάλα περιθώρια για ανάπτυξη. Το ευρώ με την ένταξή του στην αγορά, με τις μεταρρυθμίσεις για τη βελτίωση της παραγωγικότητας συνέβαλλε στην ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις είχαν πολιτικό κόστος και αναμενόταν να ανεβάσουν το βιοτικό επίπεδο των χωρών της περιφέρειας στα επίπεδα των χωρών του πυρήνα.

Ο τότε Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας κ. Λουκάς Παπαδήμος το 2001 περιέγραψε τις προσδοκίες της Ελλάδας με την ένταξή της στο ευρώ.

« Μετά την είσοδο στη ζώνη του ευρώ, η Τράπεζα της Ελλάδος θα εφαρμόσει την ενιαία νομισματική πολιτική που έχει αποφασίσει το Διοικητικό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, και σίγουρα δεν θα μπορεί να βελτιώσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μέσω της αλλαγής της συναλλαγματικής ισοτιμίας του νέου μας νομίσματος, του ευρώ. Οι στόχοι για υψηλότερη απασχόληση και οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει, συνεπώς, να επιδιωχθούν με διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και δημοσιονομικά μέτρα που θα αποσκοπούν στην ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας, της βελτίωσης της ποιότητας των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών και της διασφάλισης της σταθερότητας των τιμών.»

Λουκάς Παπαδήμος, *opening address for Greece's Economic Performance and Prospects*, Αθήνα, Ελλάδα, Τράπεζα της Ελλάδος και Brookings Institution, 2001.

Οι εξελίξεις στην οικονομία μέχρι το 2008 έμοιαζαν να επιβεβαιώνουν τις προσδοκίες. Το πραγματικό ΑΕΠ ανήλθε στο 3,6% κατά μέσο όρο των χωρών της περιφέρειας, έναντι των χωρών του πυρήνα που ήταν 2,2%. Επίσης, το κατά κεφαλήν εισόδημα άγγιξε το 75% των χωρών του πυρήνα.

Η Ιρλανδία, η Ελλάδα και η Ισπανία, παρουσίαζαν υγιείς αυξήσεις των επενδύσεων με αύξηση των μεριδίων τους στο ΑΕΠ. (πίνακας) Το έλλειμμα των τρεχουσών συναλλαγών που παρουσίασαν οι χώρες της περιφέρειας έμοιαζε να αντανakλά την ανακατανομή των κεφαλαίων της Ευρωζώνης. Οι δανειστές των χωρών του πυρήνα έλαβαν υψηλότερες αποδόσεις σε αντίθεση με αυτές που θα είχαν εάν επένδυαν στις δικές τους χώρες και οι δανειολήπτες της περιφέρειας είχαν πιο εύκολη πρόσβαση σε κεφάλαια, η οικονομική αυτή σύγκλιση αξιολογήθηκε ως δείγμα επιτυχίας του ευρώ, καθώς ήταν από τους κύριους αρχικού στόχους του.

Επενδύσεις ΑΕΠ	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	Χώρες του Πυρήνα
1995-2001	20,2%	21,0%	25,5%	25,9%	20,6%
2002-2008	23,3%	24,3%	28,7%	23,2%	20,1%
Μεταβολή	3,1%	3,3%	5,2%	-2,7%	-0,5%

στις συνολικές επενδύσεις					
Μεταβολή σε επενδύσεις για κατοικίες	0,6%	4,2%	3,6%	-1,9%	-0,1%
Μεταβολή σε επενδύσεις εκτός από αυτές για κατοικίες	2,5%	-0,8%	1,6%	-0,8%	-0,4%

Πηγή: Eurostat, Πίνακας 8.

Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη στις χώρες εντός της ζώνης έκανε την αποπληρωμή των δανείων και χρεών να μοιάζει διαχειρίσιμη, παρά την ανησυχία που υπήρχε για το μέγεθος του χρέους και τη μείωση των αποταμιεύσεων. Οι αγορές συνέχιζαν να δανείζουν με πολύ χαμηλά επιτόκια μέχρι να ξεκινήσει η κρίση.

4.4 Οι οικονομικές αδυναμίες

Οι εξωτερικές ανισορροπίες που συσσωρευόταν όλα αυτά τα χρόνια δεν ήταν ακίνδυνες. Οι μεγάλες εισροές βέβαια, στις χώρες της περιφέρειας οδήγησαν σε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και σε μεγάλες αυξήσεις των εισοδημάτων και των τιμών. Όμως, η ενίσχυση της παραγωγικότητας η οποία ήταν υπεύθυνη για την αποπληρωμή του εξωτερικού χρέους, δεν υλοποιήθηκε στον απαιτούμενο βαθμό. Ως αποτέλεσμα είχε την εξάρτηση των χωρών της

περιφέρειας από μία συνεχόμενη εισροή κεφαλαίων και την απώλεια της ανταγωνιστικότητάς τους.

Αυτή η εξέλιξη οφειλόταν σε πολλούς και διάφορους παράγοντες, οι χώρες που παρέλαβαν τα κεφάλαια δεν τα χρησιμοποίησαν με το βέλτιστο δυνατό τρόπο, ένα μεγάλο τμήμα αυτών των επενδύσεων αφιερώθηκε στις κατασκευές κατοικιών. Όπως φαίνεται και στον πίνακα πιο πάνω, οι επενδύσεις για κατασκευές εκτός από τον τομέα των κατοικιών μειώθηκαν στην Πορτογαλία, Ιρλανδία και λιγότερο στην Ισπανία και την Ελλάδα. Οι επενδύσεις στις κατοικίες δίνουν ωφέλη στις χώρες όπου πραγματοποιούνται αλλά δε βελτιώνουν την οικονομία στις εξαγωγές. Οι επενδύσεις για κατοικίες χρηματοδοτούνταν με ξένα κεφάλαια χωρίς να αποφέρουν κέρδη για την αποπληρωμή αυτών των δανείων στο μέλλον.

Οι κυβερνητικές επιλογές χειροτέρευαν τα προβλήματα αύξησης του εξωτερικού χρέους και υπήρχε μεγάλη πτώση των επιτοκίων για τις αποταμιεύσεις. Το φαινόμενο αυτό, είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των αποταμιεύσεων στις χώρες της περιφέρειας (πίνακας 9). Οι κυβερνήσεις με τη σειρά τους συντέλεσαν στο φαινόμενο και έτσι μειώθηκαν και οι εθνικές αποταμιεύσεις. Η Ιρλανδία και η Ισπανία, κατάφεραν να μειώσουν τα δημοσιονομικά τους ελλείμματα και έτσι οι κυβερνήσεις τους αύξησαν τη δημόσια αποταμίευση. Η Πορτογαλία και η Ελλάδα αντίθετα, αύξησαν το δανεισμό τους εκμεταλλευόμενες τις ευνοϊκές πιστωτικές συνθήκες και έτσι, η εθνική αποταμίευση μειώθηκε ακόμη περισσότερο. Η ανάγκη δανεισμού από το εξωτερικό μεγάλωσε και αυξήσε το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και τις οικονομικές αδυναμίες.

	Χρ. περί οδος	Ελλά -δα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	Χώρες του πυρήνα
Ιδιωτικές αποταμιεύσεις	1995 - 2001	16,5 %	18,3%	21,0%	19,4%	22,1%
%του	2002	13,4	17,8%	17,4%	15,7%	22,1%

ΑΕΠ	- 2008	%				
	Διαφ ο-ρά	- 3,1%	-0,5%	-3,6%	-3,7%	0,0%
Δημόσιες αποταμιε ύσεις	1995 - 2001	- 1,9%	4,0%	1,1%	0,0%	1,2%
%του ΑΕΠ	2002 - 2008	- 3,3%	3,6%	4,5%	-1,7%	1,8%
	Δια- φορ ά	- 1,4%	-0,4%	3,4%	-1,6%	0,6%
Εθνικές αποταμιε ύσεις	1995 - 2001	14,6 %	22,4%	22,1%	19,4%	23,3%
%του ΑΕΠ	2002 - 2008	10,1 %	21,4%	21,9%	14,1%	23,9%
	διαφ ορά	- 4,5%	-0,9%	-0,2%	-5,3%	0,6%

Πηγή : Eurostat, Πίνακας 9.

Ακόμη, σημαντικές ενδείξεις φανερώνουν ότι η ποιότητα των θεσμών στην περιφέρεια επιδεινώθηκε, αντί να βελτιωθεί, μετά την ένταξη του ευρώ. Αυτό μπορεί κάποιος να το διαπιτώσει κοιτώντας το ΠΔΔ (Παγκόσμιο Δείκτη Διακυβέρνησης) της παγκόσμιας τράπεζας. Ο πίνακας πιο κάτω δείχνει τον έλεγχο της διαφθοράς (οι αντιλήψεις δηλαδή που κυριαρχούν προς το ιδιωτικό όφελος), την αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης (ο δείκτης αποτελεσματικότητας αντανακλά τις αντιλήψεις το βαθμό ανεξαρτησίας από πιέσεις και την ποιότητα των δημοσίων υπηρεσιών) και την ποιότητα των ρυθμιστικών πολιτικών (δείχνει τις αντιλήψεις που κυριαρχούν για την ικανότητα της κυβέρνησης να διατυπώσει υγιείς πολιτικές και κανονισμούς) για κάθε μία χώρα της περιφέρειας και των μέσο όρο του

πυρήνα για δύο διαφορετικές περιόδους, 1996 με 1998, την περίοδο δηλαδή πριν την υιοθέτηση του ευρώ και την περίοδο 2006 με 2008, πριν την παγκόσμια κρίση.

	Χρ. περίοδος	Ελλάδα	Ιρλανδία	Ισπανία	Πορτογαλία	Χώρες του πυρήνα
Αποτελεσμα/τα της κυβέρνησης	1996 - 1998	0,79	1,74	1,64	1,14	1,70
	2006 - 2008	0,61	1,55	0,94	0,95	1,51
Διαφθορά		-0,17	-0,19	-0,71	-0,19	-0,19
Έλεγχος της διαφθοράς	1996 - 1998	0,70	1,69	1,21	1,43	1,68
	2006 - 2008	0,23	1,74	1,07	0,97	1,63
Διαφορά		-0,46	0,05	-0,18	-0,37	-0,07
Ποιότητα ρυθμιστικών πολιτικών	1996 - 1998	0,65	1,63	1,18	1,22	1,29
	2006 -	0,87	1,87	1,20	1,07	1,45

	2008					
	διαφ ορά	0,22	0,24	-0,02	-0,15	0,16

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, Πίνακας 9.

Δύο είναι τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα που αξίζουν την προσοχή, οι χώρες της περιφέρειας με εξαίρεση την Ιρλανδία είναι σε πολύ χαμηλότερη βαθμολογία σε αντιστοιχία με το μέσο όρο των χωρών του πυρήνα σε όλες τις κατηγορίες. Ακόμη στα έτη 1996 μέχρι 1998 ο δείκτης αποτελεσματικότητας της κυβέρνησης και ο δείκτης διαφθοράς ήταν πολύ χαμηλός στις περιφερειακές χώρες, με εξαίρεση την Ιρλανδία και πάλι. Η διακυβέρνηση εκείνη την περίοδο όφειλε να βελτιώνεται καθώς πλησίαζε στην ένταξη του ευρώ, ενώ η μόνη κατηγορία στην οποία βελτιώθηκε η Ελλάδα είναι στην ποιότητα των ρυθμιστικών πολιτικών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

5.1 Οι συνέπειες της κρίσης.

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση δεν καθυστέρησε να πλήξει και την ελληνική οικονομία. Βέβαια, αυτή η κρίση δε μπορεί να αποτελέσει άλλοθι για τα πολλά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και μια τέτοιου είδους προσέγγιση θα ήταν μάλλον αναποτελεσματική.

Αυτό που συνέβη πραγματικά ήταν ότι με αφορμή την οικονομική κρίση ήρθαν στην επιφάνεια οι χρόνιες δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και οι αδυναμίες του ελληνικού Δημοσίου καθώς και του ελέγχου του διογκούμενου χρέους του. Στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου η αξιοπιστία της Ελλάδας κλονίστηκε. Καθώς επίσης, οι ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις περιορίστηκαν σημαντικά. Η υπερκατανάλωση και ο υπερδανεισμός του δημοσίου έδωσε τροφή στην υπερκατανάλωση του ιδιωτικού τομέα, συντηρώντας τα ελλείμματα στην παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα.

Το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε σημαντικά και το κράτος στράφηκε σε έκτακτες δανειακές εισφορές από επίσημους φορείς ώστε να μπορέσει να χρηματοδοτήσει τους μισθούς και τις συντάξεις, τις κοινωνικές δαπάνες αλλά και το δημοσιονομικό έλλειμμα. Έτσι, η Ελλάδα αναγκάστηκε να προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση για να αποφευχθεί η στάση πληρωμών και υιοθέτησε ένα αυστηρό και φιλόδοξο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής.

Πέρα από την κρίση του χρέους και του ελλείμματος, η Ελλάδα αντιμετώπιζε προκλήσεις ως προς την ανταγωνιστικότητα της και την προοπτική απασχόλησης του ανθρώπινου δυναμικού. Σε διάφορα κρίσιμα μεγέθη όπως, οι άμεσες επενδύσεις, ο βαθμός συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό και η παραγωγικότητα η Ελλάδα υπολείπεται των ευρωπαϊκών της εταίρων. Η οικονομία αδυνατούσε και αδυνατεί ακόμη και σήμερα να προσφέρει ευκαιρίες απασχόλησης, ειδικότερα στους νέους και στις γυναίκες

και πάσχει από το χαμηλό ποσοστό κινητικότητας του εργατικού δυναμικού, ένα γεγονός που δυσχεραίνει την εύρεση εργασίας στους νεοεισερχόμενους στην αγορά. Με την πάροδο του χρόνου η ύφεση μετατράπηκε ραγδαία σε κρίση απασχόλησης με το ποσοστό της ανεργίας να φτάνει το 2015 στο 25,2% σύμφωνα με τη Eurostat ενώ στους νέους ανέρχεται στο 48,3%.

5.2 Κλάδοι της οικονομίας με μεγάλη ζημία στην Ελλάδα.

Οι μεγαλύτερες ζημιές σημειώθηκαν στον τραπεζικό τομέα και στη ναυτιλία, οι τράπεζες λόγω της πιστωτικής κρίσης και η ναυτιλία λόγω μείωσης του παγκόσμιου εμπορίου.

Τεράστιες ζημιές αντιμετωπίζουν και οι βιομηχανίες και κυρίως οι αυτοκινητοβιομηχανίες, αλλά και ο κλάδος της οικοδομής και του real estate. Όταν οι συγκεκριμένοι κλάδοι που αποτελούν τη βάση της οικονομίας υποφέρουν, υποφέρουν μαζί τους και όλοι οι άλλοι κλάδοι καθώς όλες οι οικονομικές δραστηριότητες είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους.

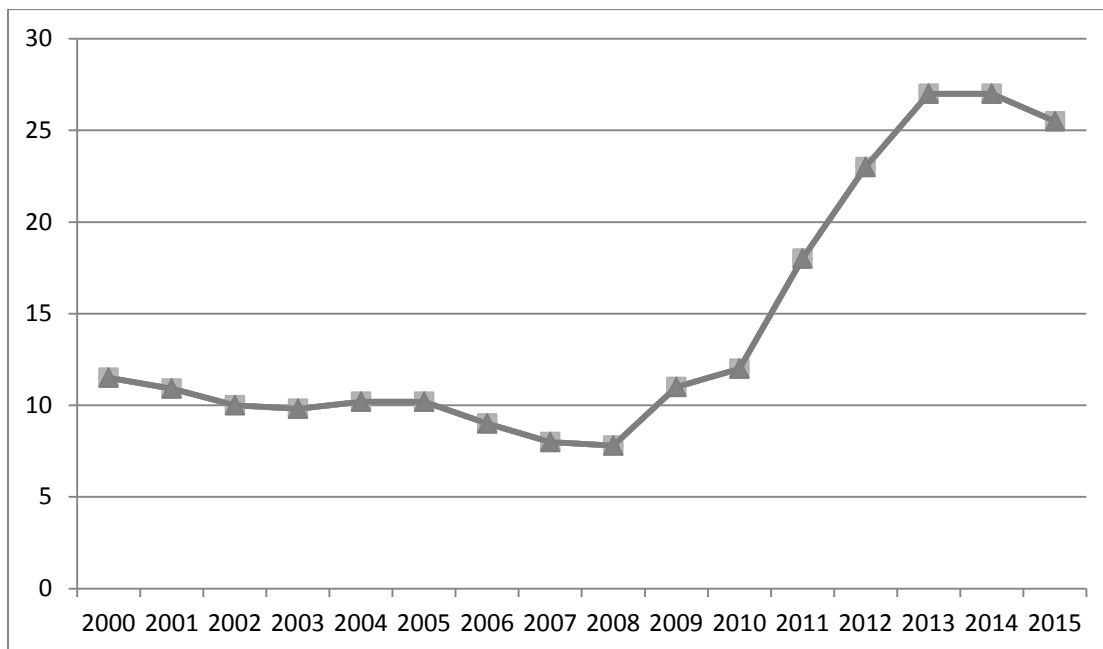
5.3 Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην κοινωνία.

5.3.1 Η ανεργία

Μία οικονομική κρίση έχει πάρα πολλές συνέπειες σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Η ανεργία αποτελεί, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 7 πιο κάτω, τον τομέα που πλήττεται περισσότερο από μία τέτοια κατάσταση. Χιλιάδες άνθρωποι έχασαν και χάνουν καθημερινά τη δουλειά τους, αλλά υπάρχουν και άλλοι που μειώθηκαν οι ώρες εργασίας τους και αναλογικά και το εισόδημά τους. Άνθρωποι με οικογένειες και παιδιά δε μπορούν να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες και να λύσουν βιοποριστικά προβλήματα. Οι νέοι με πτυχία βλέπουν το μέλλον στην Ελλάδα δύσκολο και γίνεται αντιληπτό ότι δε θα μπορούν να ζήσουν μια αξιοπρεπή ζωή. Οι περισσότεροι πτυχιούχοι δεν έχουν πλέον το

δικαίωμα να δούν τους κόπους τόσων χρόνων να ανταμείβονται ούτε από την εργασία που θα εξασκούν αλλά ούτε από το μισθό που θα εισπράττουν.

Η ανεργία αγγίζει το 2015 στο 25,2% σύμφωνα με τη Eurostat ενώ στους νέους ανέρχεται στο 48,3%. Αντίθετα, η ανεργία στην ευρωζώνη παραμένει στο 11% ενώ στους 28 (Ε.Ε) στο 9,5%. Η μόνη λύση για τους νέους κυρίως είναι η μετανάστευση, η οποία είναι απόρροια του φαινομένου της ανεργίας. Οι νέοι άνθρωποι επιδιώκουν την πραγμάτωση των στόχων και των ονείρων τους σε χώρες άλλες του εξωτερικού εφόσον η γενέτειρα τους δε μπορεί να γίνει αρωγός σε μια τέτοια διαδικασία. Επιπρόσθετα, διάφορες έρευνες έδειξαν ότι ένα μεγάλο ποσοστό ανθρώπων καταφεύγει σε κοινωνικά δίκτυα φροντίδας με σκοπό την κάλυψη των βασικών αναγκών. Η συμμετοχή των Ελλήνων στα συσσίτια της εκκλησίας είναι υψηλή και οι περισσότεροι είναι άνθρωποι κοντά σε ηλικία συνταξιοδότησης.

Η ανεργία στην Ελλάδα (ποσοστά %) 2000 με 2015, Πηγή: www.sepe.gr, Διάγραμμα 8.

(Η τρομακτική αύξηση του ποσοστού ανεργίας σταδιακά από το 2009 έως τώρα αποτυπώνουν το εφιαλτικό τοπίο που επικρατεί πλέον στην αγορά εργασίας. Οι μεταβολές πλήττουν και τις περιφέρειες της χώρας παρουσιάζοντας μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας στη Δυτική Μακεδονία.) (www.sepe.gr)

5.3.2 Το κατά κεφαλήν εισόδημα.

Σημαντική είναι η μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος στην Ελλάδα από το 2007 έως το πρώτο τρίμηνο του 2015 κατά 27,5% καθώς και δραματική είναι η μείωση των δαπανών των νοικοκυριών αλλά και των αποταμιεύσεων παρουσίασε ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ).

Πιο συγκεκριμένα, από το 2007 έως το 2015 το κατά κεφαλήν διαθέσιμο εισόδημα των Ελλήνων συρρικνώθηκε περισσότερο $\frac{1}{4}$ με την κατανάλωση κατά κεφαλήν να υποχωρεί κατά 20% σταδιακά. Επίσης, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε το ίδιο διάστημα κατά 22,8%.

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ την ίδια πτωτική πορεία ακολούθησαν και οι αποταμιεύσεις, στις αρχές του 2007.

5.3.3 Η εγκληματικότητα.

Η εγκληματικότητα είναι ένα άλλο κομμάτι της κοινωνίας το οποίο επηρεάζεται λόγω της κρίσης. Οι άνθρωποι προκειμένου να ζήσουν και να επιβιώσουν προβαίνουν σε εγκληματικές πράξεις. Τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να είναι από κλοπές μέχρι ανθρωποκτονίες. Όταν παρόμοια γεγονότα συμβαίνουν σε μία κοινωνία, καταρρέει το σύστημα αξιών της, αλλά και το σύστημα κοινωνικού ελέγχου αδυνατεί να ελέγξει την κατάσταση. Επικρατεί μία χαοτική και ζοφερή πραγματικότητα.

5.3.4 Η υγεία και η συμπεριφορά των ατόμων.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, ως υγεία ορίζεται όχι μόνο η απουσία νόσου αλλά και η κατάσταση της ψυχοκοινωνικής ευεξίας. Έτσι λοιπόν, η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της θα επηρεάσουν τη σωματική, τη ψυχική αλλά και την κοινωνική υγεία των πολιτών. Εξίσου σημαντικό κομμάτι το οποίο πλήττεται είναι η συμπεριφορά των ατόμων. (π.χ. από ανεργία, μείωση εισοδήματος, απόλυση από την εργασία ή αύξηση φόρων κ.α.) Στην ιδέα της κρίσης, οι άνθρωποι αγχώνονται, νιώθουν ανασφάλεια και φόβο για το τι μέλει γενέσθαι. Νιώθουν ακόμη και θυμό για τους υπεύθυνους αυτής της κατάστασης. Η οικονομική κρίση προκαλεί διάφορα προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις των ατόμων, όπως για παράδειγμα κοινωνικό αποκλεισμό, δυσλειτουργικό χειρισμό των δύσκολων

καταστάσεων όπως το άγχος, έριδες στο οικογενειακό περιβάλλον και διάφορες αρνητικές σκέψεις. Σε σοβαρότερες καταστάσεις μπορεί να παρουσιαστεί το φαινόμενο της κατάθλιψης και διάφορα άλλα σωματικά προβλήματα. Οι κακοί οικονομικοί δείκτες είναι ανάλογοι με την κακή υγεία και η φτώχεια θεωρείται παγκοσμίως η πρώτη αιτία θανάτου.

Λόγω της κρίσης, αυξάνεται και η θνησιμότητα. Το φαινόμενο της κρίσης οδηγεί σε αύξηση του ποσοστού των αυτοκτονιών, η οποία σχετίζεται τις περισσότερες περιπτώσεις με την ανεργία. Σύμφωνα με διάφορες έρευνες (newsbomb.gr, 11/11/2015) που πραγματοποιήθηκαν στην Ευρώπη, η οικονομική ύφεση επηρεάζει τη θνησιμότητα και σημειώθηκε ότι για αύξηση 1% στην ανεργία ισοδυναμεί 0,8% αύξηση στις αυτοκτονίες. Στην εργασία και στην οικονομική κατάσταση της οικογένειάς του, βασίζεται η ζωή και η προσωπικότητα κάθε ατόμου. Η εργασία συμβάλει στη συγκρότηση της ταυτότητάς του κάθε ατόμου αλλά και στη γενικότερη εικόνα του. Σύμφωνα με έρευνες, τη δεκαετία 2001-2012 στην Ελλάδα σημειώθηκαν 4641 περιπτώσεις αυτοκτονίας ενώ ο δείκτης αυτοκτονιών του ανδρικού πληθυσμού είναι μεγαλύτερος από το γυναικείο.

Ακόμη, σύμφωνα με τον Ιατρικό Σύλλογο Αθηνών, διαπιστώθηκε μία τερατώδης αύξηση των ανασφάλιστων Ελλήνων, που δεν έχουν πρόσβαση σε γιατρούς και φάρμακα. Σύμφωνα με άρθρο της Καθημερινής (kathimerini.gr, Πολιτική, 24/04/2015) ο αριθμός των ανασφάλιστων στην Ελλάδα ανέρχεται μεταξύ 2,5 και 3 εκατομμυρίων.

5.3.5 Η εκπαίδευση.

Τη σωστά δομημένη βάση για την κοινωνία, αποτελεί η συνεισφορά της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση του ανθρώπου. Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, τα αποτελέσματα της κρίσης έχουν επηρεάσει τόσο την ποιότητα, όσο και τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος σε όλες τις πτυχές και τις βαθμίδες του. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, δυσμενείς επιπτώσεις στους θεσμούς, στο ανθρώπινο δυναμικό και στις εκπαιδευτικές δομές.

5.3.6 Οι ελληνικές επιχειρήσεις και η κρίση.

Η παρατεταμένη περίοδο βαθιάς κρίσης με κύρια χαρακτηριστικά τη συνεχή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και της ύφεσης αποτελούν ένα γεγονός που έχει άμεσο αντίκτυπο στη λειτουργία και τις επιδόσεις όλων των επιχειρήσεων της χώρας. Πλέον η

επιδείνωση είναι διάχυτη και σε όλο το εύρος των εμπορικών δραστηριοτήτων, με κύρια χαρακτηριστικά, την ανατροπή στην κερδοφορία, την πτώση στο κύκλο εργασιών και τη συρρίκνωση της κεφαλαιουχικής βάσης του εμπορίου.⁴

Η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τις περισσότερες αν όχι όλες τις ελληνικές επιχειρήσεις και δημιούργησε πολλά προβλήματα. Το φαινόμενο είχε άμεσο αντίκτυπο όχι μόνο στις πωλήσεις αλλά και στα κέρδη, στα αποθέματα, στην απασχόληση των εργαζομένων αλλά και στις επενδύσεις.

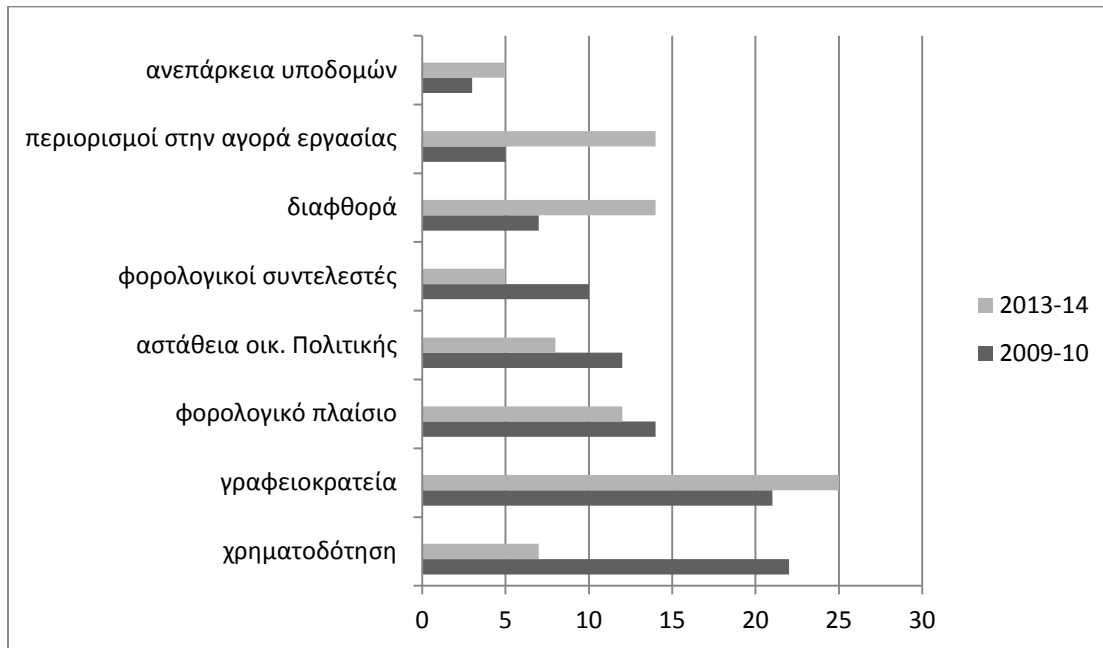
Δυστυχώς, δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο που να μπορούν να εφαρμόσουν όλες οι επιχειρήσεις για να αντιμετωπίσουν την κρίση. Το περιβάλλον που διαμορφώνεται είναι πολύ δύσκολο και απαιτεί αποφασιστικές δράσεις και σωστή χάραξη στρατηγικής.

Από το έτος 2008 έως το 2014 έκλεισαν περίπου 200.000 μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα, κατά βάση εμπορικές, και χάθηκαν περισσότερες από 700.000 θέσεις εργασίας. Το 2008 οι επιχειρήσεις ήταν περίπου 820.185 ενώ το 2014 614.000 και το 2015 συνεχίζεται το «κύμα» των λουκέτων.⁵ Ενώ την τελευταία δεκαετία περισσότερες από 50 πολυεθνικές επιχειρήσεις εγκατέλειψαν την ελληνική αγορά.

Η κρίση, η οποία οδήγησε σε μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά 25%, αποτελεί και τον παράγοντα που επιτάχυνε τις εξελίξεις στον επιχειρηματικό χάρτη της χώρας, υπό την έννοια ότι σε αρκετές περιπτώσεις επιχειρηματικής ανάπτυξης υπήρχαν εγγενείς αδυναμίες οι οποίες αποκαλύφθηκαν με την εμφάνιση της κρίσης. Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις κατά την πλειονότητα τους αναπτύχθηκαν πάνω σε σαθρές βάσεις χωρίς καινοτομίες έτσι ώστε να είναι ανταγωνιστικές κάθε στιγμή. Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, η πρόσβασή τους στη χρηματοδότηση είναι κάτι παραπάνω από δύσκολη, κάτι που δε τους επιτρέπει να έχουν τα απαιτούμενα κεφάλαια ούτε για να ανανεώσουν τα εμπορεύματά τους. Έτσι οδηγούνται σε μαρασμό και τελικά σε “λουκέτο”.

Έρευνα της IOBE (Ιδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών) σε συνεργασία με την McKinsey & Company⁶ έδειξε ότι περίπου το 70% των επιχειρήσεων αντιμετωπίζουν ως βασικότερο πρόβλημα τον περιορισμό της ρευστότητας. Το σημαντικότερο πρόβλημα βέβαια αποτελεί το υψηλό κόστος δανεισμού και η άρνηση των τραπεζών να χορηγούν δάνεια καθώς η γραφειοκρατία και η διαφθορά που επικρατεί.

<http://naftemporiki.gr.s3.amazonaws.com/docs/2011/12/05/esee.pdf>

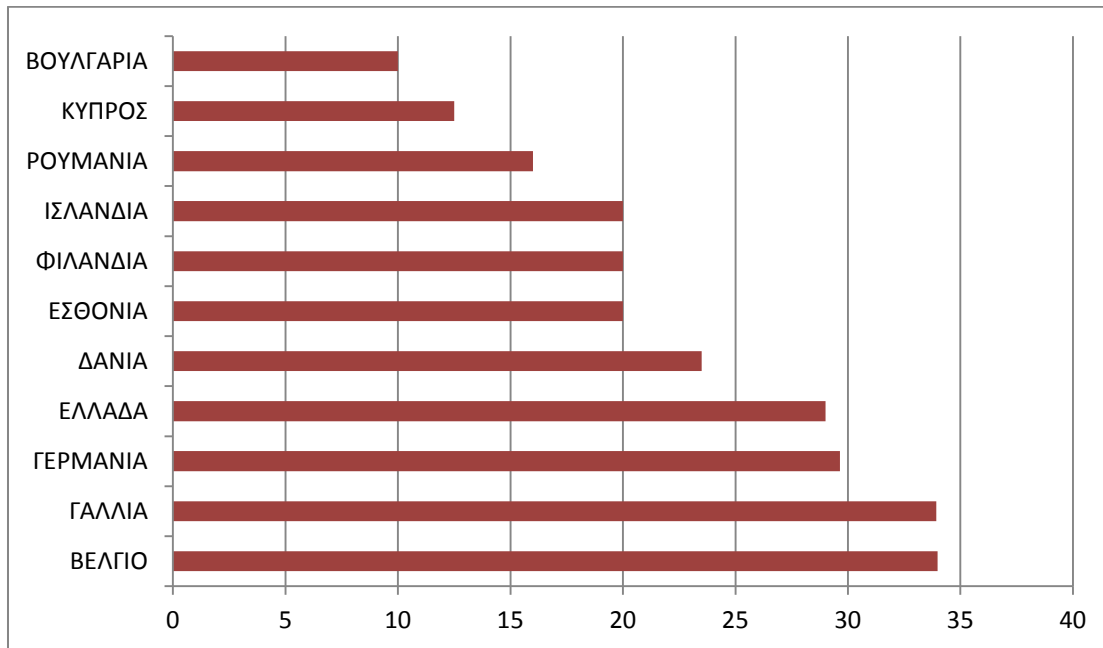

Κυριότερα εμπόδια στην επιχειρηματικότητα, Πηγή: World Economic Forum 2013,

Διάγραμμα 9.

Ακόμη ένα μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις είναι η αυξημένη φορολογία όπως φαίνεται και παρακάτω, (διάγραμμα 10) η Ελλάδα κατέχει την 4^η θέση βάση των φορολογικών της συντελεστών ανάμεσα σε 11 χώρες της Ευρώπης που την καθιστούν μη ανταγωνιστική.

⁵ www.newsmoney.gr, 09/05/2015

Φορολογικοί συντελεστές των επιχειρήσεων το 2015, Πηγή: KPMG International, Διάγραμμα 10.

⁶ Η Οικονομική Κρίση : Επιπτώσεις και Αντιδράσεις στον επιχειρηματικό κόσμο, www.iobe.gr/media/Hmerides/par14july.ppt

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

6.1 Η ανάκαμψη από τη Διεθνή Οικονομική κρίση

Μετά από μία κρίση ακολουθεί μια οικονομική ύφεση. Παράλληλα η ανεργία φτάνει στα ύψη και το εισόδημα των πολιτών μειώνεται όπως και οι τιμές των αγαθών μέχρι η ύφεση να φτάσει στο τέρμα της.

Μετά απο την ύφεση αρχίζει η ανάκαμψη, ακόμα και αν οι κυβερνήσεις δε λάβουν μέτρα για να την προκαλέσουν. Αυτή, οφείλεται στο γεγονός ότι πολλά πρόσωπα και εταιρείες προσπαθούν να ωφεληθούν από τις χαμηλές τιμές αυτών που τους ενδιαφέρουν, όπως είναι τα κτήρια, τα οικόπεδα, οι μετοχές, τα ομόλογα, τα εργοστάσια ή οι εταιρείες που χρεοκόπησαν κ.α.

Το γεγονός αυτό, προκαλεί μία ζήτηση των αξιών και έτσι αρχίζει η αύξηση των τιμών αυτών. Αρχικά, η ζήτηση είναι χαμηλή, σταδιακά όμως ανέρχεται, κυρίως αν υπάρχουν υγιείς τράπεζες οι οποίες είναι ικανές να προσφέρουν δάνεια σε φερέγγυους πελάτες. Όταν ο ετήσιος αριθμός των πωλήσεων φθάσει το επίπεδο που υπήρχε προ κρίσεως, τότε οι οικονομίες των χωρών εισέρχονται σε ανάκαμψη. Ξεκάθαρο βέβαια είναι, ότι με την ανάπτυξη των αγορών και των πωλήσεων αυξάνονται και οι τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών.⁷

⁷ Χριστόφορος Διακόπουλος, Ομ. Καθηγητής Οικονομικού Παν. Αθηνών, Περιοδ. «Ακτίνες», αρ. 702

6.2 Τρόποι βιωσιμότητας της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.

Η αντιμετώπιση της κρίσης δεν αποτελεί μία εύκολη υπόθεση. Είναι βέβαιο ότι τα μέτρα για την αντιμετώπισή της θα κριθούν για την αποτελεσματικότητά και την αποδοτικότητά τους και θα διδάσκονται στα πανεπιστήμια για πολλά χρόνια.

Μπορεί κάποιος να παρατηρήσει, ότι η κρίση απαιτεί το κατάλληλο μείγμα δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής και το συντονισμό σε διεθνές επίπεδο.

Σύμφωνα με το Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, προτείνονται οι εξής τρόποι αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.

1)Στήριξη των μεσαίων στρωμάτων και της αγοραστικής τους δύναμης, και την ενίσχυση των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων.

- Μείωση της φορολογίας των φυσικών προσώπων και εφαρμογή πολλών κλιμακών στη βάση μιας αναλογικής- προοδευτικής κλίμακας με τιμαριθμοποίηση της φορολογικής κλίμακας ώστε να μην υπάρχουν απώλειες στα εισοδήματα των συνταξιούχων , των μισθωτών και των ελεύθερων επαγγελματιών από την αύξηση του πληθωρισμού.
- Εισοδηματική ενίσχυση των χαμηλόμισθων , των χαμηλοσυνταξιούχων αλλά και των ανέργων.
- Ενίσχυση του οικογενειακού εισοδήματος με έμμεσο τρόπο με μείωση της παραπαιδείας και αύξηση των κρατικών δαπανών για την παιδεία, την υγεία και την πρόνοια.
- Ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών
- Προστασία της πρώτης κατοικίας των δανειοληπτών με αναχρηματοδότηση ληξιπρόθεσμων οφειλών κυρίως ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού που πλήττονται και έχουν προβλήματα αποπληρωμής, παροχή ευνοϊκών μέτρων για την αποπληρωμή των δανείων με επιμήκυνση του χρόνου, και μείωση της μηνιαίας δόσης.
- Ανώτατο όριο επιτοκίων των πιστωτικών καρτών.
- Κατάργηση των πανωτοκίων με ανώτατο όριο επιτοκίου για το ύψος των δανειακών απαιτήσεων.

2)Στήριξη της οικονομίας των Μικρο-Μεσαίων επιχειρήσεων.

- Αύξηση των επενδύσεων του Δημοσίου με στόχο την παιδεία, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και τη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Την προώθηση των περιφερειακών έργων.

- Διάφορες παραγωγικές αναδιαρθρώσεις σε περιοχές και κλάδους που πλήττονται από τη κρίση με κίνητρα και χρηματοδότηση για δραστηριότητες εξοικονόμησης ενέργειας και για την ανάκτηση της βιωσιμότητας τους.
- Προώθηση του ΕΣΠΑ με προτεραιότητα στα συγχρηματοδοτούμενα έργα του υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου και οφέλους.
- Στήριξη της επιχειρηματικότητας με απλούστευση της γραφειοκρατίας και των διαδικασιών και αξιοποίηση της τεχνολογίας.
- Ενίσχυση των ΜΜΕ με ανακατανομή των πόρων από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ενεργοποίηση των πόρων της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων.

3) Αντιμετώπιση της ανεργίας με τη στήριξη της απασχόλησης και επιδότηση της εργασίας και όχι μόνο την επιδότηση των ανέργων.

- Ενίσχυση των επιδομάτων ανεργίας
- Στήριξη εκείνων των επιχειρήσεων που διατήρησαν τις θέσεις εργασίας και τους μισθούς των εργαζομένων δίνοντας τους κίνητρα και εκπτώσεις φόρων.
- Χρήση επιδότησης για κάθε μια θέση εργασίας.
- Ενίσχυση της κοινωνικής εργασίας με δικαιώματα κοινωνικής ασφάλισης για τη στήριξη των ανέργων και των ατόμων που απολύθηκαν σε διάφορους τομείς που έχουν ανάγκη από ανθρώπινο δυναμικό όπως κοινωνική πρόνοια, ΤΑ κ.α.
- Άμεση διοχέτευση των προγραμμάτων του ΕΣΠΑ για τη στήριξη της αγοράς και της ρευστότητας.

4) Σταθερότητα και δημοσιονομική εξυγίανση.

- Αναδιάρθρωση και εξορθολογισμό των δημοσίων δαπανών. Σημαντική είναι η μείωση των καταναλωτικών δαπανών που οδηγούν στη σπατάλη του δημόσιου χρήματος, αλλά εξίσου σημαντική είναι και η αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων με στόχο τα συγχρηματοδοτούμενα έργα που δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας.
- Αύξηση της φορολογίας από μερίσματα και μείωση των έμμεσων φόρων με σκοπό την αντιστροφή της σχέσης έμμεσων και άμεσων φόρων.
- Εφαρμογή της τεχνολογίας από άτομα με τις κατάλληλες γνώσεις με στόχο έναν αποτελεσματικό ελεγκτικό μηχανισμό για τον έλεγχο της φοροδιαφυγής και τις

παραοικονομίας. Να υπάρχει έλεγχος για κάθε πολίτη των εσόδων και των δαπανών που καταβάλλει. Ακόμη, σημαντικοί είναι οι τακτικοί φορολογικοί έλεγχοι στις επιχειρήσεις με απόφαση του Υπουργείου Οικονομικών και όχι με αποφάσεις τοπικών υπηρεσιών.

- Φορολόγηση της μεγάλης ακίνητης περιουσίας ακόμη και της εκκλησιαστικής στο πλαίσιο της επιχειρηματικής δραστηριότητάς της.
- Έλεγχος του Προϋπολογισμού. Ο ετήσιος προϋπολογισμός αποδεικνύει ότι "πάσχει" από μηχανισμούς ελέγχου. Για το έτος 2008 αναθεωρήθηκε τέσσερις φορές η εκτίμηση του ελλείμματος και οι προβλέψεις για το 2009 (τα πρώτα έτη της οικονομικής κρίσης) διαμορφώθηκαν σε περίπου 1,9 δις εκτός του πλαισίου του προϋπολογισμού, αυτή η υπέρβαση των δανειακών αναγκών καταδεικνύει την ανάγκη συστηματικού και τακτικού ελέγχου. Η κάθε κυβέρνηση οφείλει να δημοσιεύει κάθε στοιχείο, για την πορεία των εσόδων και των εξόδων του κράτους, αλλά και για την πορεία του προϋπολογισμού, σε μηνιαία βάση, αυτό τέθηκε σε εφαρμογή μετά τον ερχομό του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου τον Απρίλιο του 2010.

5) Αυστηρό πλαίσιο εποπτείας, κρατικός παρεμβατισμός, έλεγχος του Χρηματοπιστωτικού συστήματος και ενίσχυση της ρευστότητας στην αγορά.

- Ενίσχυση των τραπεζών, με αύξηση του μετοχικού τους κεφαλαίου.
- Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του συστήματος που είναι υπεύθυνο για την εποπτεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, σε διεθνές πλαίσιο, από το ΔΝΤ και την Ε.Ε.
- Ενίσχυση του ποσοστού συμμετοχής του δημοσίου στην Εθνική Τράπεζα, για τη δημιουργία ενός ισχυρού πυλώνα στο χρηματοπιστωτικό σύστημα.
- Διαφάνεια στις συναλλαγές των τιτλοποιημένων προϊόντων και ανάπτυξη των οργανωμένων αγορών.
- Αυστηρό κανονιστικό πλαίσιο για την εταιρική διακυβέρνηση των τραπεζών.
- Εφόσον οι ροές των κεφαλαίων είναι διεθνής, άρα ένα νέο πλαίσιο κανόνων και αρχών προϋποθέτει διεθνή συνεργασία. Το μέγεθος, η έκταση της χρηματοπιστωτικής κρίσης επιβάλλει τη συνεργασία για τη δημιουργία ενός ενιαίου εποπτικού πλαισίου και ευρωπαϊκού οργανισμού, για την εποπτεία και τον έλεγχο του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

- Νομοθετική κατάργηση όλων εκείνων των χρεώσεων που έχουν κριθεί παράνομες και καταχρηστικές από το δικαστήριο.
- Κατάργηση των εισπρακτικών εταιριών ή εποπτικός έλεγχος των αρχών της λειτουργίας και της δημιουργίας τους.
- Ενίσχυση της ρευστότητας της πραγματικής οικονομίας με αναχρηματοδότηση των επιχειρήσεων.

6.3 Η σημασία της ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα.

Εάν οι Έλληνες πολίτες επιθυμούν να έχουν πρόσβαση σε καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας αλλά και να υπάρχουν οι θέσεις αυτές με υψηλά εισοδήματα, και το γεγονός αυτό να είναι βιώσιμο, η οικονομία πρέπει να είναι ανταγωνιστική.

Αν όμως η οικονομία δεν είναι ανταγωνιστική ενώ αντίθετα τα εισοδήματα εξακολουθούν να είναι υψηλά, αυτό απαραίτητα σημαίνει ότι τα χρήματα εισρέουν από το εξωτερικό με μορφή εξωτερικού δανεισμού ή μεταβιβάσεων από την Ε.Ε. για παράδειγμα. Τα υψηλά εισοδήματα και στις δύο περιπτώσεις δεν είναι βιώσιμα, διότι οι μεταβιβάσεις από την Ε.Ε. δε θα υφίστανται για πάντα και ο εξωτερικός δανεισμός συνεπάγεται με χαμηλά εισοδήματα στο μέλλον.

6.4 Τρόποι για να καταστεί περισσότερο ανταγωνιστική η ελληνική οικονομία.

Μία οικονομία είναι ανταγωνιστική όταν επιτρέπει στους εργαζόμενους και στις επιχειρήσεις να είναι παραγωγικοί. Εάν η παραγωγικότητα είναι υψηλή, οι επιχειρήσεις είναι σε θέση να πληρώνουν υψηλούς μισθούς, και να διατηρούντα τα εισοδήματα υψηλά. Η οικονομία, επίσης, μπορεί να προσελκύει επενδύσεις από ξένες επιχειρήσεις, κάτι που δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας και περαιτέρω εισοδήματα.

Ο σημαντικότερος παράγοντας που καθορίζει την ανταγωνιστικότητα είναι το σύνολο των κανόνων που διέπουν τη λειτουργία των αγορών. Αυτοί, πρέπει να προωθούν τον ανταγωνισμό, την επιχειρηματικότητα και τις επενδύσεις. Καλά σχεδιασμένοι κανόνες και με καλή εφαρμογή μπορούν να καταστήσουν μία χώρα εύπορη και ανταγωνιστική.

Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας δεν οφείλεται σε έλλειψη κανόνων. Η αλήθεια είναι ότι κατατάσσεται στις χώρες με περιοριστικό ρυθμιστικό πλαίσιο. Οι ρυθμίσεις δημιουργούν σοβαρά εμπόδια στον ανταγωνισμό, την επιχειρηματικότητα και τις επενδύσεις και καλό θα ήταν να καταργηθούν. Ταυτόχρονα, οι ρυθμίσεις εκείνες που προωθούν την εύρυθμη λειτουργία των αγορών δεν εφαρμόζονται όσο αυστηρά απαιτείται.

Ένας ακόμη λόγος αποτελεί η απροθυμία της λήψης μεταρρυθμίσεων, γεγονός που οφείλεται εν μέρει σε πολιτικές πιέσεις από μειοψηφίες, που όμως όλοι οι πολίτες έχουν ζημιωθεί από αυτές.

Επιπρόσθετος λόγος, για τον οποίο οι μεταρρυθμίσεις του ρυθμιστικού πλαισίου δεν αποτελούν προτεραιότητα στην πολιτική είναι ότι το ευρύτερο κοινό δεν έχει κατανοήσει πλήρως τα πλεονεκτήματά της. Επικρατεί η αντίληψη, ότι οι αγορές είναι υποχρεωμένες να λειτουργούν κάτω από ένα περιοριστικό ρυθμιστικό πλαίσιο, διότι προκαλούν ανεπιθύμητα αποτελέσματα εάν λειτουργούν ελεύθερα.

Απαραίτητο συστατικό για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, σε συνδυασμό με τη θέσπιση σωστών κανόνων λειτουργίας των αγορών, θα αποτελούσε ένα μορφωμένο εργατικό δυναμικό το οποίο θα βοηθούσε στην αύξηση της παραγωγικότητας των ήδη υπάρχουσών επιχειρήσεων και ίσως την προσέλκυση νέων.

Μία βελτίωση στην παιδεία θα αποφέρει καρπούς εάν συνδυαστεί με μεταρρύθμιση του ρυθμιστικού πλαισίου και θα διευκολύνει έτσι τη λειτουργία των επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Σε διαφορετική περίπτωση, όλες οι επιχειρήσεις υψηλής ανάπτυξης και τεχνολογίας μέχρι και την τελευταία δε θα δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, αλλά και οι περισσότεροι μορφωμένοι Έλληνες επιστήμονες όσοι από αυτούς έχουν παραμείνει να μεταναστεύσουν και αυτοί.

Μόνο η προσέλκυση νέων επιχειρήσεων θα εμποδίσει τη μετανάστευση του εξειδικευμένου προσωπικού από την Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα θα έχει ως αποτέλεσμα ίσως και την επιστροφή μορφωμένων Ελλήνων που μετακινήθηκαν στο εξωτερικό αναζητώντας ευκαιρίες για την καριέρα τους.⁸

⁸ www.greekeconomistsforreform.com

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

Έρευνα με ερωτηματολόγιο.

7.1 Εισαγωγή

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην παρούσα εργασία για το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου επικεντρώνεται στη Βόρεια Ελλάδα κυρίως στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, η οποία αποτελεί μια περιοχή που πλήττεται από την οικονομική κρίση, με τεράστια ποσοστά ανεργίας και αποτελείται από ένα μεγάλο αριθμό φοιτητών. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν σε κατάλληλα άτομα ηλικίας 18 με 70 περίπου άνδρες και γυναίκες. Σε αυτό το κεφάλαιο μπορεί κανείς να δει το ερωτηματολόγιο και τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την ανάλυση του.

7.2 Καθορισμός των ερευνητικών στόχων.

Στόχοι της έρευνας για την οικονομική κρίση στην Ελλάδα είναι:

- Η διεύρυνση της ηλικίας και του φύλου του ατόμων αρχικά.
- Να προσδιοριστούν τα αίτια που προκάλεσαν το φαινόμενο.
- Να αναφερθούν οι συνέπειες της κρίσης.
- Να παρουσιαστούν ορισμένες λύσεις αντιμετώπισής της.

7.3 Σχεδιασμός του ερωτηματολογίου.

Δόθηκε ένα ερωτηματολόγιο ανά άτομο και ανά οικογένεια. Δόθηκαν σε 100 άτομα όλων των ηλικιών, σε φοιτητές, μισθωτούς, επιχειρηματίες και συνταξιούχους ανώνυμα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται σε ποσοστά.

7.4 Περίοδος και διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Νομό Θεσσαλονίκης το έτος 2016 κατά τη διάρκεια του μήνα Απριλίου.

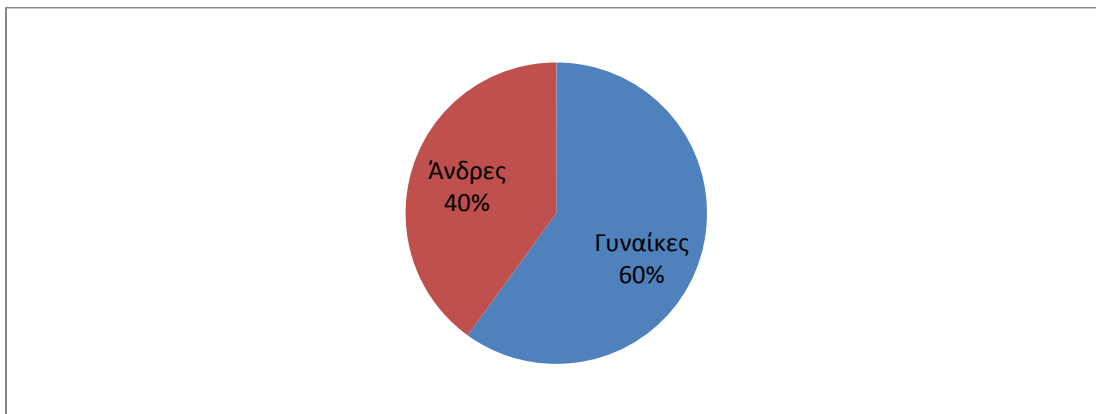
7.5 Παρουσία του ερωτηματολογίου

Στοιχεία ερωτώμενου.

Ερώτηση 1

Παρακαλώ συμπληρώστε στο φύλο σας

Άνδρας	40%
Γυναίκα	60%

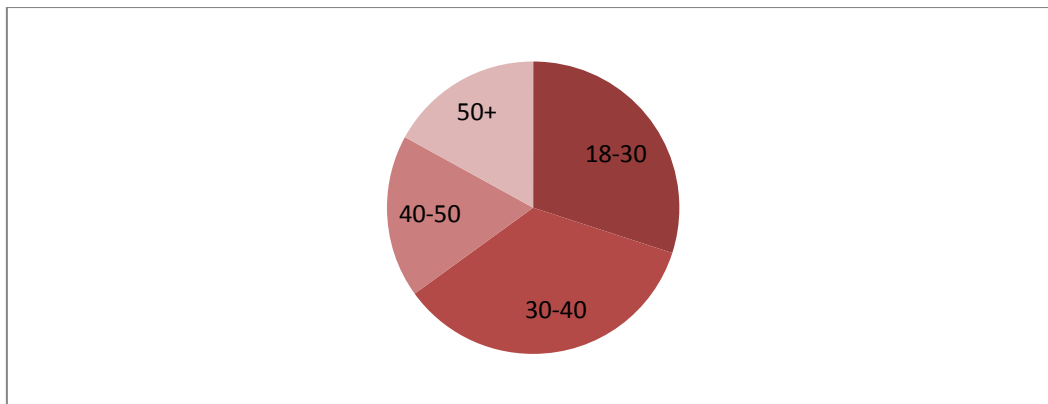

Ερώτηση 2.

Σε ποιά ηλικιακή ομάδα ανήκετε;

18-30	30%
30-40	35%

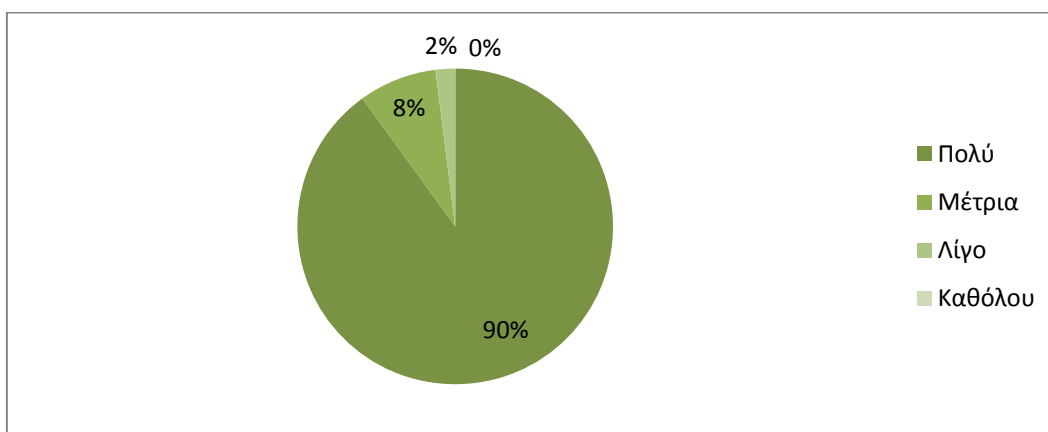
40-50	18%
50+	17%

Ερώτηση 3.

Θεωρείτε ότι επηρεάζεστε απο την οικονομική κρίση;

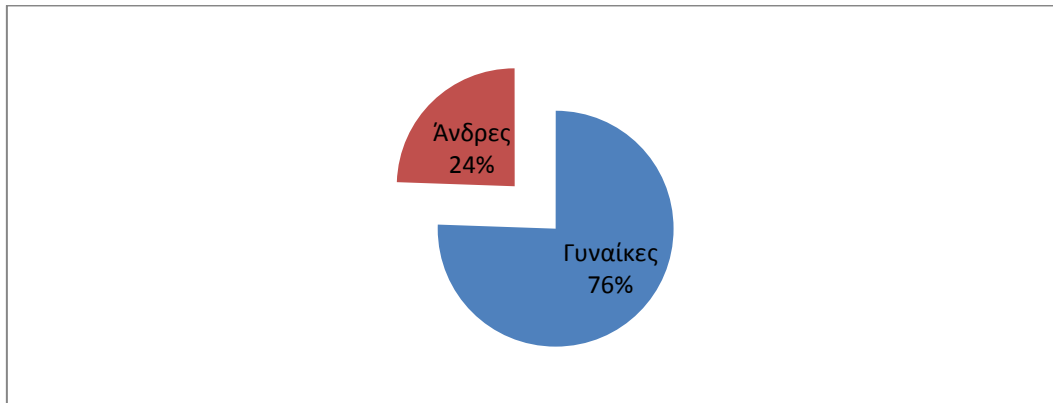
Πολύ	90%
Μέτρια	8%
Λίγο	2%
Καθόλου	0

Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 90% των ατόμων που απάντησαν πολύ στη ερώτηση 3 είναι :

Γυναίκες	76%
----------	-----

Άνδρες	24%
--------	-----

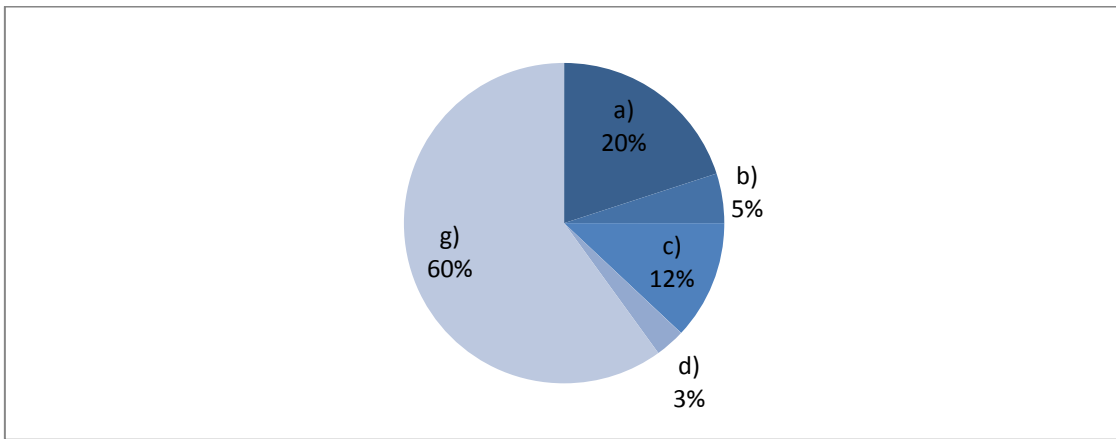

Ερώτηση 4.

Ποιά πιστεύετε ότι είναι τα αίτια του φαινομένου της κρίσης;

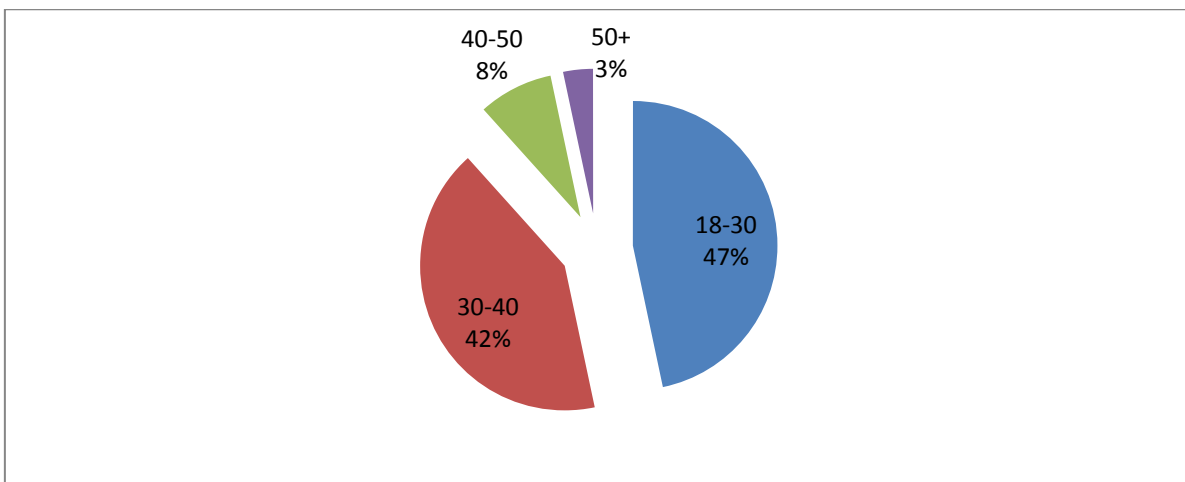
- a) Κακή διαχείριση εκ μέρους των ελληνικών κυβερνήσεων
- b) Οι στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- c) Ένταξη της Ελλάδας στο ευρώ
- d) Φοροδιαφυγή
- e) Παγκόσμια οικονομική κρίση και οικονομικές ανισορροπίες
- f) Ανεξέλεγκτη χορηγία δανείων σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά χωρίς εγγυήσεις αποπληρωμής
- g) Όλα τα παραπάνω

a)	20%
b)	5%
c)	12%
d)	3%
e)	0
f)	0
g)	60%

Ενώ εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι από το 60% των ατόμων που απάντησαν όλα τα παραπάνω διαμορφώνονται:

18-30	47%
30-40	42%
40-50	8%
50+	3%

Ενώ απο το 12% που υποστηρίζουν ότι υπεύθυνο είναι το ευρώ και η ένταξη της Ελλάδας σε αυτό διαμορφώνονται:

9%	50+ (75%)
2%	40-50 (17%)

1%	18-30 (8%)
----	------------

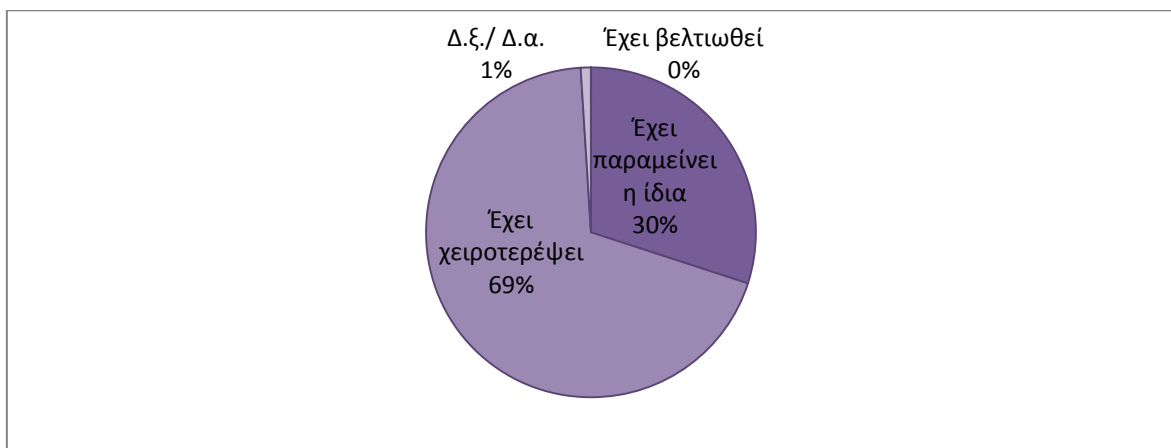
Από το 20% που υποστηρίζουν ότι ήταν κακή διαχείριση εκ μέρους των ελληνικών κυβερνήσεων διαμορφώνονται:

10%	50+ (50%)
6%	40-50 (30%)
4%	18-30 (20%)

Ερώτηση 5.

Σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, θα λεγατε ότι η κατάσταση σήμερα:

Έχει βελτιωθεί	0%
Έχει παραμείνει η ίδια	30%
Έχει χειροτερέψει	69%
Δ.ξ./ Δ.α.	1%

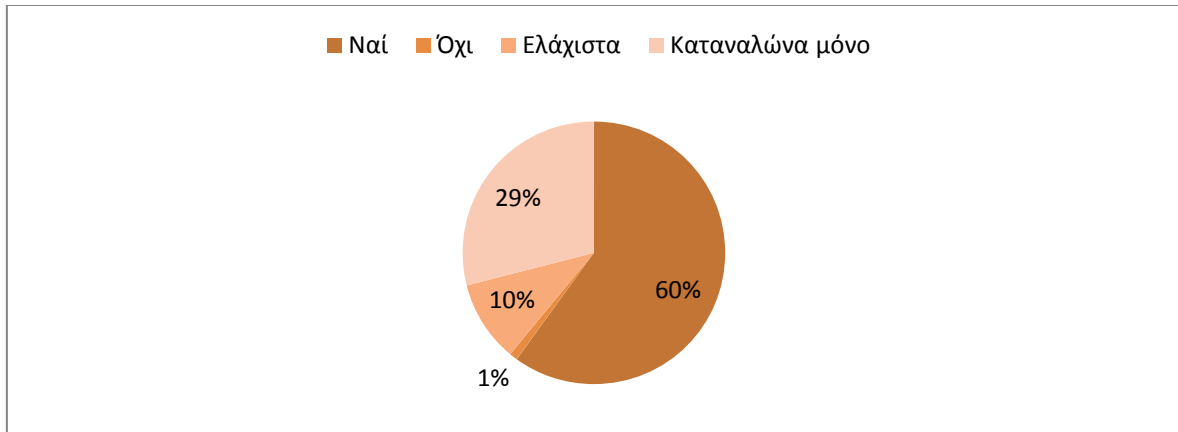

Ερώτηση 6.

Έχει χρειαστεί μέχρι στιγμής και λόγω κρίσης να προχωρήσετε σε περικοπές στα έξοδά σας;

Ναί	60%
-----	-----

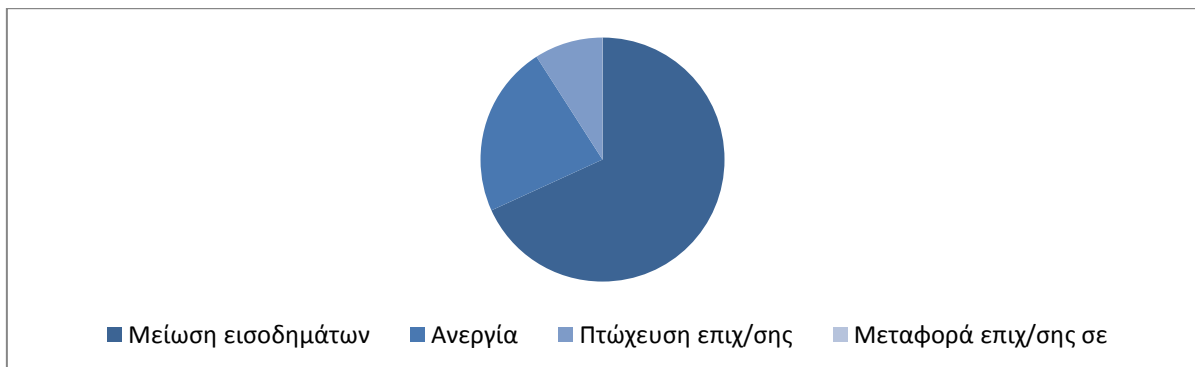
Όχι	1%
Ελάχιστα	10%
Καταναλώνω μόνο τα βασικά	29%

Ερώτηση 7.

Ποιές από τις παρακάτω συνέπειες της οικ. κρίσης έχουν επηρεάσει την προσωπική σας ζωή;

Μείωση εισοδημάτων	60%
Ανεργία	20%
Πτώχευση επιχ/σης	8%
Μεταφορά επιχ/σης σε άλλες χώρες	0
Αύξηση της φορολογίας	12%

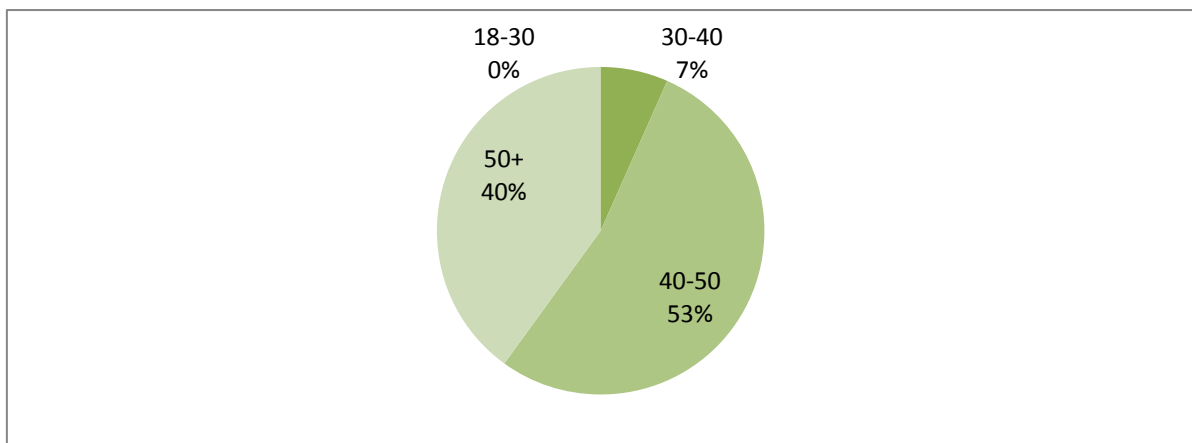
Ερώτηση 8.

Εσείς έχετε κάποιο δάνειο από Ελληνική Τράπεζα;

Ναί	75%
Όχι	25%

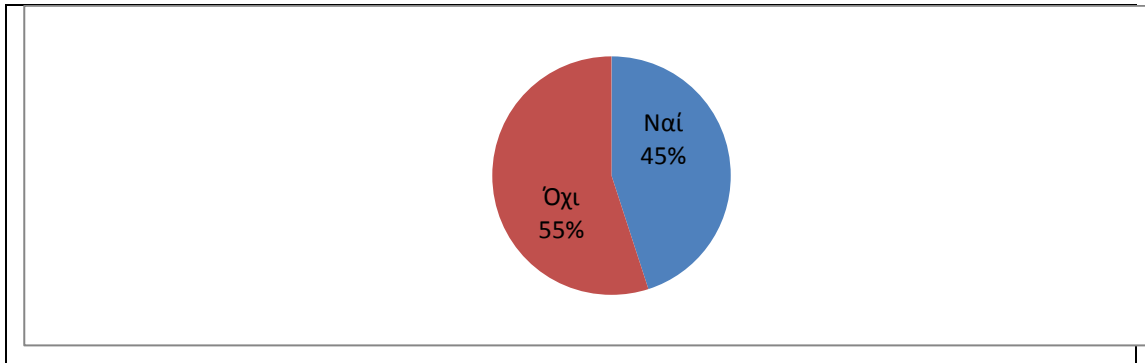
Αξίζει να σημειωθεί ότι το 75% των ατόμων που έχει δανειστεί κάποιο ποσό από την τράπεζα και το αποπληρώνουν κυμαίνεται:

18-30	0
30-40	7%
40-50	53%
50+	40%

Ερώτηση 9.

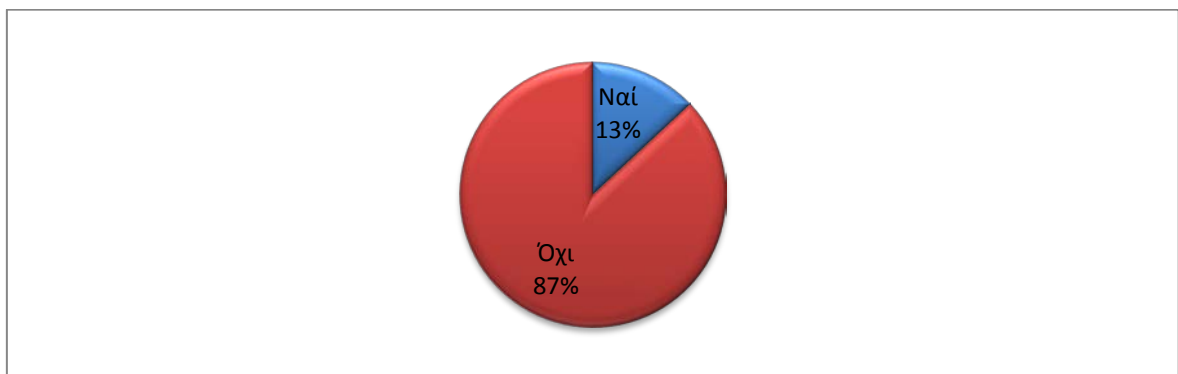
Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη απάντηση, είστε σε θέση να εξυπηρετήσετε;

Ερώτηση 10.

Τώρα που οι Ελληνικές τράπεζες έχουν ανακεφαλοποιηθεί, θα διατηρούσατε τις καταθέσεις σας σε αυτές;

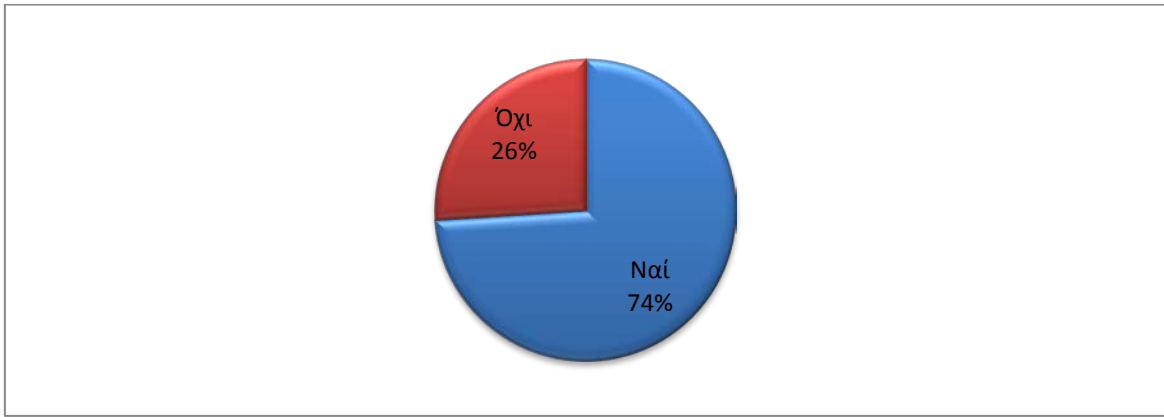
Ναί	13%
Όχι	87%

Ερώτηση 11.

Αν ήταν δυνατό θα μεταφέρατε τις καταθέσεις σας σε τράπεζες του εξωτερικού;

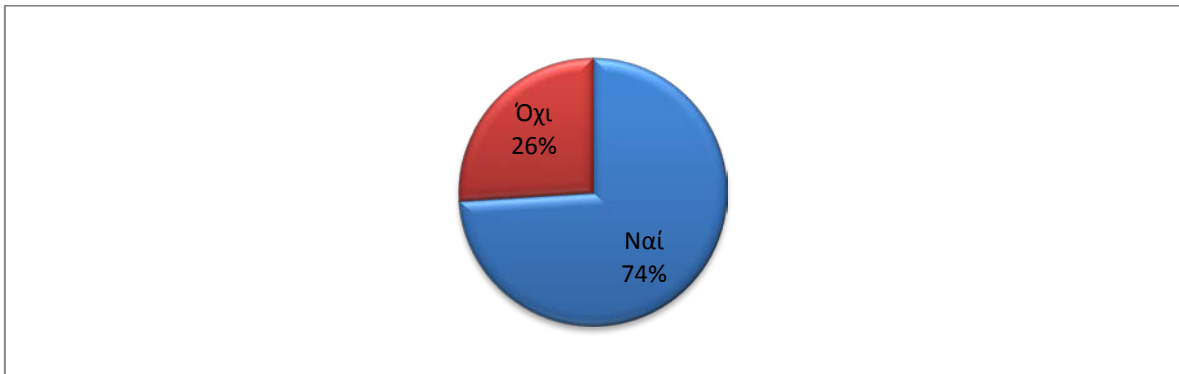
Ναί	74%
Όχι	26%

Ερώτηση 11.

Υπάρχει κάποιο μέλος της οικογένειάς σας που να πλήττεται από την ανεργία ;

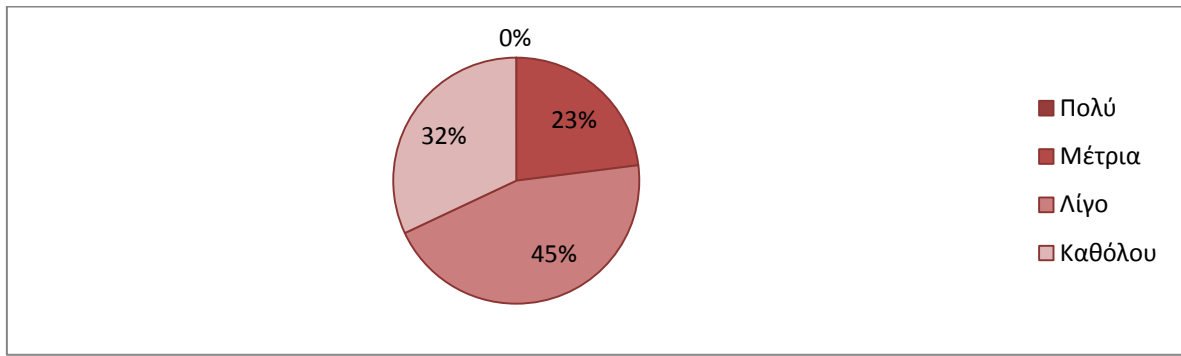
Ναί	74%
Όχι	26%

Ερώτηση 13.

Πόσο αισιόδοξοι είστε για το μέλλον;

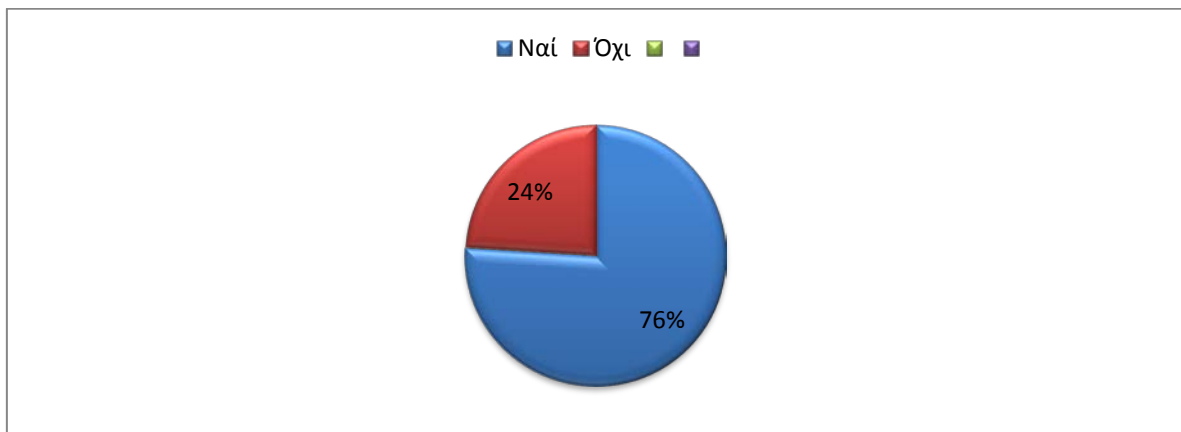
Πολύ	0
Μέτρια	23%
Λίγο	45%
Καθόλου	32%

Ερώτηση 14.

Πιστεύετε ότι υπάρχουν λύσεις για την αντιμετώπιση της κρίσης;

Ναί	76%
Όχι	24%

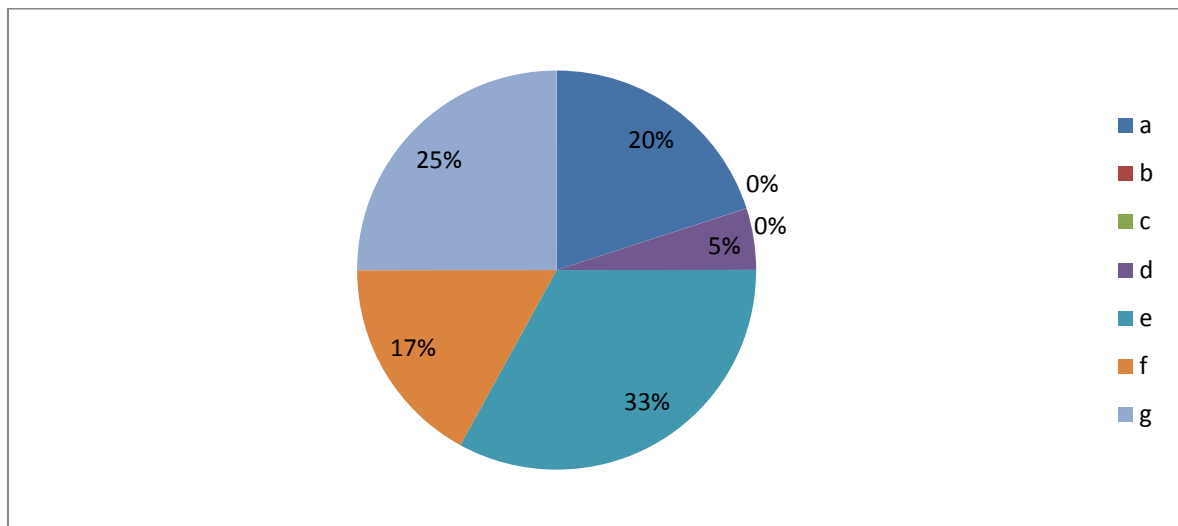
Ερώτηση 15.

Αν ναι, ποια από τις παρακάτω θα πιστεύατε ότι είναι η κατάλληλη;

- Αλλαγή στον τρόπο επιβολής των φόρων σε νομικά και φυσικά πρόσωπα
- Αύξηση επιχειρηματικών και εθνικών δανείων
- Επιχορηγήσεις από την Ε.Ε. για την ανάπτυξη επιχειρήσεων
- Μείωση τιμών των προϊόντων και υπηρεσιών
- Αλλαγή στρατηγικής της κυβέρνησης

- f. Έξοδος από τη ζώνη του ευρώ
g. "Κούρεμα" του χρέους

a	20%
b	0
c	0
d	5%
e	33%
f	17%
g	25%

7.6 Συμπεράσματα ερωτηματολογίου

Στο δείγμα όπως φαίνεται και από την ερώτηση 1 τα περισσότερα άτομα είναι γυναίκες, 60 άτομα από τους ερωτηθέντες ενώ 40 είναι άνδρες, είναι άτομα όλων των ηλικιών με μειοψηφία τα άτομα ηλικίας άνω των 50.

9 στα 10 άτομα έχει επηρεαστεί από την οικονομική κρίση, ενώ δεν υπάρχει κανένας από τους ερωτηθέντες που να μην τον έχει «αγγίξει» η οικονομική κρίση. Ακόμη είναι φανερό ότι από το 90% που πλήττεται από αυτή, το 68% είναι γυναίκες, οι οποίες σύμφωνα με έρευνες είναι οι πρώτες (λόγω

εγκυμοσύνης, ανατροφή τέκνων κ.τ.λ.) που έχουν υποστεί μειώσεις μισθών, μείωση ωραρίου και ανεργία.

Όπως παρουσιάζεται στην ερώτηση 4 ανάμεσα στα αίτια της κρίσης ξεχωρίζουν, η κακή διαχείριση εκ μέρους των κυβερνήσεων και η ένταξη της χώρας στο ευρώ. Ενώ, λιγότεροι είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι σημαντικό αίτιο του φαινομένου αποτελούν οι στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η φοροδιαφυγή. Βέβαια, 60 στα 100 άτομα του δείγματος πιστεύουν ότι υπήρξε συνδυασμός, παγκόσμιας κρίσης, κακής διαχείρισης και από την Ευρώπη αλλά και από την Ελλάδα και σε αυτό συντέλεσε η ένταξη της χώρας στο ευρώ, η ανεξέλεγκτη φοροδιαφυγή, αλλά και η χορηγία δανείων των τραπεζών χωρίς εγγυήσεις αποπληρωμής.

Στα παραπάνω ποσοστά ξεχωρίζουν 28 άτομα που είναι ηλικίας 18-30 και 30-40, οι νεότερες ηλικίες του δείγματος δηλαδή που δείχνουν ότι αντιμετωπίζουν το πρόβλημα σφαιρικά. Αντίθετα, τα άτομα που υποστηρίζουν ότι ήταν λάθος η ένταξη της χώρας στο ευρώ ξεχωρίζουν οι πολίτες άνω των 50, που έχουν ζήσει περισσότερα χρόνια με το προηγούμενο νόμισμα, τη δραχμή.

Η κατάσταση σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια έχει χειροτερέψει απάντησαν 69 άτομα, ενώ 30 είπαν ότι παραμένει η ίδια. Ακόμη, 60 από τα 100 άτομα έχουν προχωρήσει σε περικοπές των εξόδων τους και 29 καταναλώνουν πλέον μόνο τα βασικά.

Το 65% του δείγματος έχει αλλάξει την προσωπική του ζωή, λόγω μείωσης των εισοδημάτων από την εργασία τους και άλλα έσοδα (π.χ. ενοίκια), αλλά και 20% υποφέρουν από ανεργία.

Δάνεια από τράπεζες που αποπληρώνουν ακόμη έχει το 75% των ερωτηθέντων από τους οποίους οι περισσότεροι κυμαίνονται σε ηλικίες 40-50, 50 και άνω. Αξίζει να σημειωθεί ότι 4 στους 10 δανειολήπτες δεν είναι σε θέση να αποπληρώνουν το δάνειο τους.

Το 87% των ατόμων δεν εμπιστεύεται τις καταθέσεις του στις Ελληνικές τράπεζες, παρόλο που έχουν ανακεφαλοποιηθεί, ενώ 74% θα επιθυμούσαν να μεταφέρουν αν ήταν δυνατό τις καταθέσεις τους σε κάποια τράπεζα του εξωτερικού.

Το φαινόμενο της ανεργίας πλήττει τις περισσότερες ελληνικές οικογένειες, πιο συγκεκριμένα 74 στα 100 άτομα έχουν κάποιο μέλος της οικογένειάς τους άνεργο.

Οι Έλληνες πολίτες δε δείχνουν καθόλου αισιόδοξοι για το μέλλον της χώρας, διότι τα περισσότερα ποσοστά (όπως φαίνονται στην ερώτηση 13) είναι λίγο ή καθόλου αισιόδοξοι.

Το παράξενο είναι ότι, το 76% πιστεύει ότι θα μπορούσαν να υπάρξουν λύσεις για την αντιμετώπιση της κρίσης. Αυτές ίσως να είναι κάποια αλλαγή στην στρατηγική της κυβέρνησης, κούρεμα του χρέους και αλλαγή της επιβολής των φόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

Συμπεράσματα- Επίλογος

Οι οικονομικές πολιτικές των τελευταίων χρόνων, έφεραν την Ελλάδα πολλές φορές στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν σε άλλες χώρες πολλά χρόνια νωρίτερα, στην Ελλάδα συνεχώς αναβαλλόταν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η χώρα να βρεθεί με ένα μη παραγωγικό δημόσιο τομέα, ένα μη βιώσιμο συνταξιοδοτικό σύστημα, ένα αναποτελεσματικό σύστημα συλλογής φόρων, με ανύπαρκτη ανταγωνιστικότητα και την ανεργία να καλπάζει.

Υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις που ξεκινούν από την παιδεία, με τους νέους να αντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες κατά την είσοδό τους στην αγορά εργασίας καθώς το ρυθμιστικό πλαίσιο αποθαρρύνει τις επενδύσεις, την ίδρυση νέων επιχειρήσεων και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος της νέας γενιάς μεταναστεύει στο εξωτερικό, για μια καλύτερη ποιότητα ζωής, αλλά και ευκαιρίες καριέρας. Η Ελλάδα χάνει με αυτό τον τρόπο όλα τα δημιουργικά και επιχειρηματικά άτομα από το ανθρώπινο δυναμικό της.

Τα αίτια της κρίσης είναι πολλά, λάθη των κυβερνήσεων, λάθη των ανθρώπων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φοροδιαφυγή, αύξηση φόρων και μειώσεις μισθών πριν ληφθούν βασικά δημοσιονομικά μέτρα αλλά υπάρχουν και πολλοί υποστηρίζουν ότι υπεύθυνο είναι το νόμισμα.

Οι συνέπειες ακόμη πιο πολλές, η Ελλάδα έχει τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας των τελευταίων χρόνων και κατέχει υψηλή θέση παγκοσμίως ενώ, τα αποτελέσματα της κρίσης φαίνονται καθημερινά σε επιχειρήσεις που κλείνουν, στην συνεχόμενη αύξηση των φόρων και στην μετανάστευση των νέων.

Ωστόσο, πολλοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι υπάρχει περιθώριο βελτίωσης και βιωσιμότητα. Με αλλαγές στη στρατηγική της κυβέρνησης αλλά και στις στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (π.χ. κούρεμα του χρέους) ίσως η Ελλάδα μπορέσει να ανακάμψει.

Ο κύριος στόχος αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής είναι ο εντοπισμός των αιτιών και των συνεπειών της οικονομικής κρίσης που πλήττει την Ελλάδα. Αλλά και μέθοδοι και προτάσεις για τη βιωσιμότητα αυτής. Έγινε μια απόπειρα να μελετηθούν τα αποτελέσματα από τις γνώμες των πολιτών.

Περιορισμοί και κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν ενδεχομένως να περιορίζουν τη γενίκευση των αποτελεσμάτων. Επιπλέον, η ανάλυση αφορά ένα μικρό δείγμα Ελλήνων πολιτών, κατοίκων της Θεσσαλονίκης. Η επιλογή περισσότερων πολιτών ίσως και μικρότερων ηλικιών και η αύξηση του δείγματος σε μια μελλοντική έρευνα είναι απαραίτητη για περαιτέρω εμβάθυνση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης και των μεθόδων βιωσιμότητας.

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο

Ερώτηση 1.

Παρακαλώ συμπληρώστε στο φύλο σας

- Άνδρας
- Γυναίκα

Ερώτηση 2.

Σε ποιά ηλικιακή ομάδα ανήκετε;

- 18-30
- 30-40
- 40-50
- 50+

Ερώτηση 3.

Θεωρείτε ότι επηρεάζεστε απο την οικονομική κρίση;

- Πολύ
- Μέτρια
- Λίγο
- Καθόλου

Ερώτηση 4.

Ποιά πιστεύετε ότι είναι τα αίτια του φαινομένου;

- Κακή διαχείριση εκ μέρους των ελληνικών κυβερνήσεων
- Οι στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Ένταξη της Ελλάδας στο ευρώ
- Φοροδιαφυγή
- Παγκόσμια οικονομική κρίση και οικονομικές ανισορροπίες
- Ανεξέλεγκτη χορηγία δανείων σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά χωρίς εγγυήσεις αποπληρωμής

- Όλα τα παραπάνω

Ερώτηση 5.

Σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, θα λεγατε ότι η κατάσταση σήμερα:

- Έχει βελτιωθεί
- Έχει παραμείνει η ίδια
- Έχει χειροτερέψει
- Δ.ξ./ Δ.α.

Ερώτηση 6.

Έχει χρειαστεί μέχρι στιγμής και λόγω κρίσης να προχωρήσετε σε περικοπές στα έξοδά σας;

- Ναι
- Όχι
- Ελάχιστα
- Καταναλώνω μόνο τα βασικά

Ερώτηση 7.

Ποιές από τις παρακάτω συνέπειες της οικ.κρίσης έχουν επηρεάσει την προσωπική σας ζωή;

- Μείωση εισοδημάτων
- Ανεργία
- Πτώχευση επιχείρησης
- Μεταφορά επιχείρησης σε χώρες με μικρότερη φορολογία
- Αύξηση της φορολογίας

Ερώτηση 8.

Εσείς έχετε κάποιο δάνειο από Ελληνική Τράπεζα;

- Ναι
- Όχι

Ερώτηση 9.

Αν απαντήσατε θετικά στην προηγούμενη απάντηση, είστε σε θέση να εξυπηρετησετε;

- Ναι
- Όχι

Ερώτηση 10.

Τώρα που οι Ελληνικές τράπεζες έχουν ανακεφαλοποιηθεί, θα διατηρούσατε τις καταθέσεις σας σε αυτές;

- Ναι
- Όχι

Ερώτηση 11

Αν ήταν δυνατό θα μεταφέρατε τις καταθέσεις σας σε τράπεζες του εξωτερικού;

- Ναι
- Όχι

Ερώτηση 12.

Υπάρχει κάποιο μέλος της οικογένειάς σας που να πλήττεται από την ανεργία ;

- Ναι
- Όχι

Ερώτηση 13.

Πόσο αισιόδοξοι είστε για το μέλλον;

- Πολύ
- Μέτρια
- Λίγο
- Καθόλου

Ερώτηση 14.

Πιστεύετε ότι υπάρχουν λύσεις για την αντιμετώπιση της κρίσης;

- Ναι
- Όχι

Ερώτηση 15.

Αν ναι, ποια από τις παρακάτω θα πιστεύατε ότι είναι η κατάλληλη;

- Αλλαγή στον τρόπο επιβολής των φόρων σε νομικά και φυσικά πρόσωπα
- Αύξηση επιχειρηματικών και εθνικών δανείων
- Επιχορηγήσεις από την Ε.Ε. για την ανάπτυξη επιχειρήσεων
- Μείωση τιμών των προϊόντων και υπηρεσιών
- Αλλαγή στρατηγικής της κυβέρνησης
- Έξοδος από τη ζώνη του ευρώ
- "Κούρεμα" του χρέους

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αναγνωστέλος Κωνσταντίνος (2009), *Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τρόποι αντιμετώπισής της*, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (ΤΕΙ) Δυτικής Μακεδονίας, Παράρτημα Καστοριάς, Τμήμα Διεθνούς Εμπορίου

Γεώργιος Κουφάρης,(2010), *Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές*, Περιοδικό Χρήμα, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2010

Γκιάλης Στέλιος (2002), Διδακτορική διατριβή: *ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΚΛΑΔΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΤΥΠΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ*, Α.Π.Θ.

Δημήτρης Βαγιανός, Νίκος Βέττας και Κώστας Μεγίρ,(2010) , *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μ εταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία Ελευθερίου Ιωάννης (2011), ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΕΝ ΜΕΣΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ*, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Λογιστική και Χρηματοοικονομική, Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής, Πανεπιστήμιο Μακεδονία, Θεσσαλονίκη

ΙΝΕ-ΓΣΕΕ (2008) , *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση, Αθήνα
Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (2013), Περιοδικό: *ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ*, Τεύχος 464, σελ. 18, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη
Τσουλφίδης Ελευθέριος (2005), *Ιστορία οικονομικής θεωρίας και πολιτικής*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη

Άρθρα

Αγαπητός Γιάννης, 2010, *Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΙΝΑΙ ΠΑΙΔΙ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ*,
<http://neaoikonomia.gr/files/articles/25.06.2010.pdf>

Βαβούρας Γιάννης (1989), *Παραοικονομία και οικονομική πολιτική: Αλληλοεξαρτήσεις*, Θέσεις - Τριμηνιαία επιθεώρηση, Εκδόσεις Νήσος, Τεύχος 29, περίοδος: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1989, Αθήνα

Δεμέτης Χρήστος (2013), ΟΟΣΑ: Πρωταθλήτρια στην παραοικονομία η Ελλάδα - 45 δισ. ευρώ η σκιώδης οικονομία, news437, <http://news247.gr/eidiseis/oikonomia/oosa>

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (2013), Στα ύψη παραοικονομία, «μαύρη» εργασία και παράνομοι μετανάστες, <http://www.kathimerini.gr/41908/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sta-gyh-paraoikonomia-mayrh-ergasia-kai-paranomoi-metanastes>

Κοσμά Κατερίνα (2013), Η Ελλάδα «πρωταθλήτρια» στην παραοικονομία, ΕΘΝΟΣ.gr, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=63839622>

Ιστοσελίδες

<http://www.koolnews.gr/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%B>

[1/oosa-dramatikes-oi-synepeies-tis-krisis-gia-ta-ellhnika-noikokuria/](http://www.koolnews.gr/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%B1/oosa-dramatikes-oi-synepeies-tis-krisis-gia-ta-ellhnika-noikokuria/)

<http://www.eklogika.gr/page/greekcrisis/metra-neou-mnimoniou>

<http://www.dealnews.gr/oikonomia/item/21426->

<http://financialcrises20thcentury.blogspot.gr/2013/02/>

<http://digilib.teiimt.gr/jspui/bitstream/123456789/1658/1/022010265.pdf>

<http://83.212.168.57/jspui/bitstream/123456789/564/1/022014042.pdf>

http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/6271/1/Nimertis_Pournara.pdf

www.newsbomb.gr

www.sepe.gr

